aceste materiale lingvistice și antroponimice trebuie studiate și considerate numai în contextul fenomenului social-politic și economic în care au luat naștere și s-au transmis, adică în cazul de față înainte de toate : relațiile social-economice româno-maghiare cu fenomenul deznaționalizării românilor, — fără de care întreaga problemă a antroponimiei în Transilvania și în vechea Ungarie nu poate fi abordată eficient și soluționată just.

Apreciind rezonabil, în măsura cuvenită proporțiile și însemnătatea fenomenului de influențare lexicală și antroponimică a colectivități populare românești din Transilvania asupra populației maghiare, se are în vedere simultan influența inversă, a limbii și societății ungurești asupra românilor, atît în lexic, cît și în antroponimie. Asemenea raport de reciprocitate este firesc și necesar în procesul milenar de simbioză și intensă, complexă osmoză între două popoare și culturi, în al cărui studiu trebuiesc avute în vedere exclusiv faptele și datele documentare evitînd și combătînd peste tot ca ceva inutil și dăunător spiritul de polemică politică și națională ce a caracterizat în trecut studiile în problemele istorice majore ale Transilvaniei.

Elucidarea prezenței elementului social-etnic românesc — apreciat incorect ca „dispărut" — în estul Transilvaniei (Secuime) explică deplin faptul că în centrul spațiului istoric firesc și continuu al poporului român s-a ivit o breșă cu întinderea a trei județe, un „gol" artificial conturat definitiv în veacurile al XIX-lea și al XX-lea. Rezultă cu puterea evidenței că întregul teritoriu al României era locuit de români în deplină continuitate înainte de a se fi intercalat imigrații eterogeni în estul, sudul și vestul Transilvaniei, alterînd în oarecare măsură structura social-culturală și unitatea continuă lingvistică a romanității carpato-danubiene în evul mediu.

I. SECUII ÎN TRANSILVANIA

Limba, antroponimia și deznaționalizarea în Ungaria

Între elementele social-lingvistice transmise de români populației maghiarofone un loc deosebit ocupă a n t r o p o n i m e l e, remarcabile atît prin cantitatea și valoarea lor filologic-lingvistică și culturală, cît mai ales prin semnificația social-politică, demografică și politică. Împrumutarea lor s-a făcut într-un timp și condiții determinate, mai bine cunoscute decît transmiterea elementelor din lexic (apelative, verbe etc.), fiind nu numai un fenomen onomatologic — lingvistic și cultural (adică pură „transmitere" de nume proprii) —, ci un fapt social demografic și biologic : o „împrumutare" cu purtători cu tot, inclusiv unele părți din grupa social-etnică românească integrate în grupa conlocuitoare, dominantă politic și social-economic, în care au adus cu sine (păstrînd în continuare) numele proprii românești (eventual chiar maghiare și de tip pregnant unguresc luate anterior ; cf. Anexa I). Dintre acestea un mare număr se păstrează încă vii, curente, utilizate pînă azi și în viitor de populația maghiarofonă a Transilvaniei și Ungariei. Dar o cantitate (desigur mult mai mare) a fost abandonată treptat încă din veacul al XVII-lea și mai ales al XIX-lea, înlocuită cu nume ungurești sau unele „traduceri" și adaptări. Prezența unui impozant număr de antroponime românești la populația ungarofonă îndeosebi la secui — este rezultatul concret, evident, semnificativ al unei profunde și masive d e z n a ț i o n a l i z ă r i, fie în forme izolate, individuale (familii mai ales în mediul urban și în păturile suprapuse din Transilvania și vechea Ungarie), fie cu deosebire în grupuri mari, părți din sate ori sate întregi ; ultima variantă mai ales în zona centrală a teritoriului locuit și organizat de secui, așa-numita Secuime, unde elementul popular românesc s-a contopit în cel ungaro-secuiesc maghiarofon. Este un fenomen social-istoric și demografic-biologic, de veche dată (2—3 veacuri), observat încă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și în veacul al XIX-lea, dezbătut intens și studiat multilateral cu noi rezultate impunătoare între anii

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

1920 și 1940 de către cercetătorii români. Drept aceea, fenomenul comportă o examinare specială, deși sumară (cît permite cadrul limitat al unei cercetări de caracter în primul rînd lingvistic-filologic și onomatologic), mai cu seamă că erudiții filologi-lingviști români (unii absorbiți mereu de curentul latinizant, ori de chestiuni minore) [1] nu au dat atenție unei materii de studiu atît de copioasă, interesantă și importantă cum este antroponimia românească din Secuime și restul Transilvaniei. În același timp, filologii unguri în epoca horthystă ocoleau cu justificată prudență și multă abilitate (mai ales prin tăcere) atare subiect incomod, — care de altfel prezintă și unele dificultăți obiective în documentare și identificarea materialelor, în interpretarea lor social-istorică, dar mai ales implicații național-politice de actualitate ce pot să provoace susceptibilitatea cercetătorilor ce au stat sau vor să mai stea în slujba vreunor planuri de dominare a altor popoare.

În vederea unei judicioase, cît mai ample înțelegeri obiective a prezenței masive, a proporțiilor neobișnuite și rostului acelui impozant, chiar colosal stoc de antroponime românești la populația maghiarofonă în Transilvania și vechea Ungarie, mai ales în „teritoriile secuiești", este util și absolut necesar a cunoaște premisele social-politice ale fenomenului, adică realitățile locale, condițiile în care antroponimele au trecut „cu oameni cu tot" din comunitatea social-etnică-lingvistică românească la cea maghiară, deci întregul mediu social-politic și economic al Transilvaniei de pe la a. 1800 pînă la destrămarea monarhiei habsburgice austro-ungare în anul 1918 și sfîrșitul primului război mondial [2].

Politica de maghiarizare a popoarelor din Imperiul austro-ungar. Un punct central în politica feudalismului și a burgheziei dominante în ultimul veac și jumătate în Ungaria și Transilvania a fost deznaționalizarea populației autohtone, o acțiune intensivă, pe scară largă, făcută cu orice preț, în orice fel, începînd organizat din veacul al XVIII-lea, dar mai insistent, perseverent și abil din a doua jumătate

[1] Mărunțișuri ale foneticii și dialectologiei sau studiul prenumelor („nume de botez") la români în veacul al XX-lea; chiar niște pseudo-probleme ce și-au creat cercetătorii în chip artificial ca „structuralismul", lingvistica matematică etc., care au servit prea puțin studiului istoric al limbii și culturii, istoriei poporului român.

[2] Din ampla bibliografie asupra descompunerii monarhiei, de menționat numai: schița bine documentată a unui contemporan și participant la evenimente I. Lupaș, *La désagrégation de la monarchie austro-hongroise et la libération de la Transylvanie* în *La Trans.*, p. 453—468; *Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)*, sub redacția C. Daicoviciu — M. Constantinescu, București, 1964 (Biblioteca Historica Romaniae, I), 263 p., comunicări la conferința istoricilor, Budapesta, 4—9 mai 1964; M. Constantinescu, *Date noi cu privire la unirea Transilvaniei cu România*, în *Viața Românească*, XIX, 1966, nr. 12; cf. AnIst., XI, 1968, p. 59—156, 171—249 ș.a.

a veacului al XIX-lea, în perioada așa-numitului „dualism" (alianța austriecilor germanofoni cu ungurii împotriva naționalităților din Austro-Ungaria). Prin faimoasa lege XLIII, votată de dieta ungurească și sancționată în anul 1868, erau înlăturate ultimele rămășițe ale autonomiei politic-administrative a „principatului" ardelean, încît nobilimea și burghezia maghiară aveau mînă liberă să-și asigure preponderența nu numai politică, dar și economică în toată țara urmărind să înlăture pătura conducătoare românească și săsească în Transilvania. Era destul de limpede ce perspective de „evoluție" aveau naționalitățile ca atare, în primul rînd cea majoritară românească: „Sistema dualistă sub a cărui jug ne aflăm, cum se știe — scria economistul I. Roman — avea și are ca scop maghiarizarea, sau exterminarea naționalităților. Acestei nefericite idei bărbații de stat ai Ungariei au jertfit autonomia economică a țării lor ca preț de schimb... Prin aceasta a deschis porțile sale industriei germane care a ucis în embrion industria sa națională luîndu-i chiar și speranța de emancipare" [3]. Pe plan cultural, politica „dualismului" austro-ungar era înfăptuită prin ofensiva împotriva instituțiilor culturale de bază ale popoarelor: școala și biserica, cum și împotriva limbii lor naționale. Proiectul de lege din anul 1879 adus de ministrul instrucțiunii la Budapesta, Augustin Trefort, urmărea introducerea obligatorie a limbii maghiare în toate școlile elementare, proiect contra căruia românii ardeleni au dus o luptă dîrză sub conducerea celor doi mitropoliți (din Sibiu și Blaj), cu participarea tuturor intelectualilor și a întregului popor [4]. Treptat, cu remarcabilă îndemînare, politica bine calculată a deznaționalizării a dus la rezultate apreciabile; era o acțiune de notorietate generală, cu tristă faimă în toată lumea, — operă a statului în alianță cu cele trei biserici ungurești în dauna popoarelor (mai ales șvabi, slovaci, români, evrei, armeni) din vechea Ungarie; o politică socotită de unii, cu deosebire de victime, ca o veritabilă calamitate (sistem de crime social-politice, de barbarie în plină epocă a civilizației moderne), care însă poate să apară „explicabilă", chiar necesară, justificată (desigur pentru cei care o practicau profitînd pe urma ei) dacă era privită unilateral prin optica a două realități mai de seamă: *a*) tendințele de expansiune și cotropire ale unui sistem politic-militar imperialist hrăpăreț, inspirat de niște pretenții anacronice de dominare și exploatare, vehiculate de gran-

[3] Ioan Roman, în *Economul* (Blaj), 1880, nr. 1, din 1/13 ian., p. 4, citat în Acta MN., III, p. 534.

[4] *Gazeta Transilvaniei*, 1879, nr 17, 24; *Telegraful Român*, 1879, nr 15, p. 57—59; nr 24, p. 94—95; *Observatorul*, 1879, nr 12, p. 45—48; T. Păcățianu, *Cartea de aur...*, Sibiu, VI (1910), p. 709—712, 714—720; *Din istoria Transilvaniei*, București, II (1961), p. 244; cf. cele cinci scrisori ale lui G. Barițiu în legătură cu proiectul de lege școlară din a. 1879 publicate cu comentar în ActaMN., III, p. 521—529 (L. Ursuțiu). AnIst., XXI, 1978, p. 441—457 „Legile lui Apponyi..." (S. Mîndruț).

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

d omania trufașă a unui fel de șovinism mesianic ce nu era dispus a recunoaște egalitatea în drepturi și dreptul la viață pentru alte neamuri de oameni; *b*) faptul că elementul etnic unguresc zis „majoritar", dominant oficial în statul dinainte de 1918, era numai o ... minoritate față de totalul naționalităților în cadrul geografic și demografic al Ungariei. Acțiunea maghiarizatoare asupra unei numeroase populații eterogene se făcea nu numai cu forța brută și teroare, cu presiuni economice, dar și în forme nuanțate, cu mijloace pașnice sub paravanul ademenitor al unor lozinci trandafirii, nobile, înălțătoare, ca „misiunea civilizatoare", „ideea de stat național", „unitatea națională a țării", „apărarea neamului (rasei, fajvédelem)" etc.; uneori — în Transilvania — chiar sub pretextul unei scornituri absurde: să readucă la matca naționalității ... „pe maghiarii românizați" (!?).

Despre faimoasa politică de maghiarizare există o bibliografie amplă, abundentă, în diferite limbi europene (franceză, maghiară, italiană, germană, română etc.) ce ar fi imposibil și inutil a se reproduce aici [5]. Din lucrări mai vechi se poate aminti: Franz V. Löher, *Vom Sprach- und Völkerstreit in Ungarn*, Sibiu, 1873 (— *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, 1873, ian.); cf. I. Hurdubețiu, în *Muscelul Nostru*, nr 9—10, 1940 (extras). Aurel C. Popovici [6], *Chestiunea naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria*, Sibiu, 1894, 80 p., a dat o imagine plastică, realistă a situației la sfîrșitul veacului al XIX-lea: „Societatea maghiară se găsește într-o regretabilă confuziune. O parte din corifeii maghiarimii vor maghiarizarea tuturor naționalităților; alții s-ar mulțumi cu ungurizarea inteligenței popoarelor nemaghiare; alții consideră maghiarizarea drept o utopie, dar tot nu au curajul să abordeze cestiunea, analizînd-o calm și derivînd consecințele firești din convingerea despre absurditatea stăruințelor de maghiarizare" (p. VII); arată apoi: metode, mijloace, sistemul acțiunii etc.; p. 11—25 „politica de maghiarizare". Ioan Russu-Șirianu, *Românii din statul ungar* [Arad?], 1904, introd. A. C. Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Lausanne — Paris, 1916, 230 p. T. V. Păcățianu, *Cartea de aur, sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, I—VIII, 1904—1915. S. Dragomir, *Les deux attitudes du comte Bethlen*, în RevTr., I 1934, p. 5—13; Trans., 74, 1934, p. 794 și urm. [7]. O. Ghibu, *Un livre secret du gouvernement hongrois: les Roumains de Hongrie et la necessité de les magyariser*, RevTr., I, p. 61—72. Al. Lăpedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, în MemIst., III, XVIII 1936/7, p. 233—310, acțiunea de maghiarizare (EMKE etc.) și reacțiunea „iredentei române" în a. 1885. Tib. Mora riu, *Elementul germanic în Transilvania*, în LucrGeorg., VII, 1942, p. 77—99; p. 88—94 „maghiarizarea germanilor", cu amplă bibliografie și judicioase observații asupra fenomenului în general. I. Lupaș, *Der österreichisch-ungarische Dualismus. Seine Folgen für Kroatien und Siebenbürgen*, în GeschRum., p. 510—529, în special p. 526—9. G. Moroianu, *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, 280 p. Studiul de bază, sistematic, cu amplă documentare asupra politicii de maghiarizare în Transilvania: Z. Pâclișanu, *Der Kampf der Volksgruppen Siebenbürgens gegen die Magyarisierung*, în Siebenbürgen, I, p. 227—248, prezintă etapele și cursul politicii oficiale a Budapestei, legislația (economică, electorală, presa etc.), politica școlară, eclesiastică și situația naționalităților.

Din ultima analiză critică (cu amplă documentare) a problemei naționale și a politicii deznaționalizatoare în Austro-Ungaria: M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, C. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în *Destrămarea monarhiei* (cit. supra, nota 2), p. 93—189: (introducere, I. poziții și curente în problema națională în Austro-Ungaria, II. politica de asuprire națională și mișcările de eliberare națională în cursul primului război mondial; începutul destrămării Imperiului habsburgic, IV. destrămarea și prăbușirea Imperiului habsburgic, V. unirea Transilvaniei cu România veche), sînt de reținut cu deosebire aceste pasaje concise și semnificative: „în formula statului dualist s-au întrunit două oligarhii vindicative ce s-au înarmat pînă în dinți

[5] În legătură cu politica Ungariei față de popoarele subjugate în perioada mai veche (veacurile X—XVIII), cf. Pîc, NatKampf., passim.

[6] Despre concepțiile și activitatea politică a bănățeanului A. C. Popovici, originar din Lugoj (1863—1917), v. excelenta caracterizare scurtă dată de Al. Lapedatu, în *Miscellanea* (1925), p. 37—40 (= *Neamul Românesc*, 7 VII, 1918); Trans., LI, 1920, p. 705—706, LVIII, 1927, p. 329—334; M. Constantinescu, *Partisans et adversaires roumains de la „Grossösterreich" en Transylvanie*, în *Nouvelles études d'histoire*, București, III, 1965, p. 345—362.

[7] De relevat Trans., 74, p. 794—795 „acțiunea de maghiarizare făcuse progrese importante din a. 1867 încoace, prin administrație și școală, printr-o politică diabolic chibzuită de excludere a elementului românesc din orașe și din marile centre industriale nou create, prin boicotarea întreprinderilor românești și persecuția sistematic organizată a instituțiilor financiare, bănci și cooperative, prin colonizări menite a străpunge blocul românesc și prin o politică agrară ce a pauperizat pe țăran și l-a constrîns să emigreze masiv din anumite regiuni. Nu se poate nega succesul ungurilor în unele domenii ... (după 1892) guvernul ungar a continuat să suprime orice mișcare, orice acțiune națională, încercare de a organiză poporul român din Transilvania. Asemenea pornire spre desființarea naționalității române, pusă sub patronajul monarhiei habsburgice s-a desfășurat în preajma războiului trecut (1914—1918), atacînd cu persistență limba, școala, biserica, proprietatea, libertatea gîndirii, presa, dreptul de asociere și tot ce poate constitui patrimoniul inalienabil al unei națiuni care-și respectă tradiția și demnitatea proprie ...".

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

pentru stăpînirea, asuprirea și exploatarea atît a propriilor mase populare, cît și a națiunilor slave și romanice subjugate, încercînd expansiunea către sud-est pe seama acelorași națiuni slave și romanice (iugoslavi, români, bulgari). Dualismul avea un puternic conținut de clasă: întărirea monarhiei, prelungirea domniei claselor stăpînitoare austriace prin sprijinul oferit de păturile exploatatoare maghiare și întărirea supremației acestora din urmă pe teritorii locuite în majoritate de alte popoare. Pentru masele populare din cuprinsul «regatului ungar» dualismul a însemnat o înăsprire a exploatării sociale, exercitată de moșierimea și marea burghezie maghiară asupra propriului popor și totodată o asuprire mai grea a naționalităților nemaghiare, o încercare organizată de împiedicarea dezvoltării acestora și de a le deznaționaliza" (p. 97—98). „În nici una din părțile statului habsburgic germanii sau maghiarii nu reprezentau majoritatea populației. Se reamintește aici proporția naționalităților în Austro-Ungaria:

Populația după limba maternă

Austria

Germanii	35,58%	— 9 950 266
Națiunile slave	60,65%	— 16 959 095
Italienii	2,75%	— 768 422
Românii	0,98%	— 275 115
Ungurii	0,04%	— 10 974

Ungaria

Ungurii	48,1%	— 10 050 575
Națiunile slave	25,8%	— 5 380 190
Românii	14,1%	— 2 948 032
Germanii	9,8%	— 2 037 435
Alții	2,2%	— 469 255" (p. 99).

„Recensămîntul din 1910, care oglindea tendințele a peste trei decenii de maghiarizare forțată, populația maghiară fiind ridicată din 6 445 487 la 10 050 575 (creștere artificială, ireală de peste 55% în trei decenii), vădea încercarea de diminuare și falsificare a cifrelor adevărate privitoare la națiunile slave și romanice în Ungaria. La acest recensămînt însăși formularele și instrucțiunile au fost astfel întocmite încît să determine pe cetățenii de alte naționalități să declare ca limbă preferată limba națiunii dominante" (p. 100). „La sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, dezvoltarea popoarelor din monarhie a intrat tot mai mult în conflict cu sistemul dualist, iar în Ungaria multinațională cu sistemul «statului național unitar», permanentizînd o criză politică a monarhiei habsburgice în ansamblul ei, cît și a Ungariei de atunci. Ideea șovină de «națiune politică maghiară», cuprinzînd în mod artificial națiunea dominantă unguréscă și națiunile asuprite, se îmbină cu o poziție loială față de sistemul dualist, considerat ca o chezășie a supremației maghiare într-o țară cu o populație aparținînd în majoritate altor popoare..." (p. 123). „Una din formele esențiale în asuprirea națională era limitarea și constrîngere economică..." (p. 124). „Învățămîntul în limba maternă a popoarelor asuprite era redus la gradul inferior și la posibilități restrînse ale bisericilor respective. Școli medii cu limba de predare a popoarelor asuprite au existat numai în cîteva centre bisericești..." (p. 125). „Ca urmare a efectelor ce aveau unele legiuiri și măsuri privind comasările de pămînturi moșierești în detrimentul țărănimii, a maghiarizării numelor de sate și localități, desființării matricolelor bisericești și înființarea celor civile lupta popoarelor s-a întețit..." (p. 128).

Bibliografia despre secuizarea (maghiarizarea) românilor în Secuime: infra, p. 79 — 91.

Față de situația obiectivă dată (ca moștenire pozitivă a istoriei, a perioadei antice și medievale), în teritoriile anexate de statul feudal unguresc și față de obiectivele urmărite (dominare, exploatare pe mai departe), prin oprirea sau întîrzierea procesului de progres, de emancipare și trezire a conștiinței popoarelor în veacul al XIX-lea, — era imperios, urgent necesar a se interveni drastic spre a fi sporit numărul „națiunii dominante", făcînd să dispară ori măcar să scadă substanțial supușii alogeni și alogloți, care ajungeau la cifra de 11 000 000 nemaghiari în vechea Ungarie (cf. tabelul statistic de mai sus, p. 24). Tabloul național-etnic și lingvistic variat, împestrițat (ca în puține alte state moderne) al Ungariei la sfîrșitul veacului al XIX-lea — în măsura reflectată de corectitudinea statisticilor din etapa respectivă — este prezentat în opera statistică-demografică (de proporții în adevăr impozante) a lui Balogh P., *A népfajok Magyarországon* [Neamurile de oameni (= compunerea etnică) ai Ungariei], Budapest, 1902, stabilind repartizarea idiomurilor și a neamurilor de oameni, fără a uita — în general și în principiu — să releve caracterul poliglot al populației în ansamblu[8]. Conducerea superioară de stat considera că popoarele nemaghiare ar fi urmat să dovedească atîta loialitate și conformism față de statul feudal (apoi burghez), încît să renunțe la dezvoltarea lor națională proprie, spre a se integra și a „dispare" în „marea națiune politică unitară", acel „stat unit

[8] „E dolgozattal -és mellékleteivel- hű képet nyujtunk a magyar közönségnek hazánk *nyelvterületi* tagozatáról és a *fajnépekrol*, melyek az ország földrajzában tényezők és közéletében részesek. Bemutatjuk e földet népességének *poliglott* összetételében, ahogy ma a hegy és vizrajzi hálozat szálai közt s a közigazgatasi területek joghatárain belül a *nyelvhatárok* elvonulnak", NfMgy., p. 1.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

național" [9], pe care-l visau urmărindu-i realizarea cercurile guvernante la Budapesta cu agenții lor din țară, și care pentru popoarele „minoritare" ar fi echivalat cu sinuciderea treptată. Rasist în aparență și intolerant, subapreciind cu dispreț suveran naționalitățile ca „rase inferioare", imperialismul feudalo-burghez ungar (intensificat după inaugurarea „dualismului") a fost dus, prin politica față de naționalități și prin practicile sale, la situația paradoxală de a trebui să asimileze „înghițind" unele părți din aceleași rase „inferioare", foarte multe elemente eterogene (slavi, germani, evrei, români, armeni ș.a.). Cam ce își imaginau cercurile conducătoare și o seamă de eruditi pe la a. 1900 despre românii din Transilvania o arată de ex. gradul avansat de șovinism confuzionist manifestat de unii, ca de ex. profesorul secundar A. Barabás, care cu dezinvoltură și candoare confunda noțiuni și realități net distincte, evidente pentru orice analfabet, prin formula originală și ingenioasă „unguri de limbă română" („oláh nyelvu nép", „oláh nyelvu magyar elem"), prin care înțelegea poporul român din Transilvania [10]. Aceeași era atitudinea lor față de alte popoare și „enclave etnice" din Ungaria. Asemenea fapte și transformări explică pe deplin marele număr de antroponime slave, germane, românești, armene la populația maghiară (maghiarofonă). Scopul urmărit („statul și națiunea unitară") în situația obiectiv dată (oglindită în statistică) avea o „scuză" pentru mijloacele adoptate: spre atingerea unui atare scop politic, oricе mijloc, legislație și măsuri represive (inclusiv crime, genocid, falsificarea datelor matricole, care era cel mai eficient în producerea unor aparențe de probe în fața lumii)[11] apăreau potrivite întru înfăptuirea cît mai rapidă și cu

[9] „Egységes nemzeti állam" (cf. de ex. LucrGeogr., V, p. 199).

[10] Barabás E., *Maros-Torda vármegye*, Budapest, 1907, p. 10, 11, 12. Acest autor zelos nu observa absurditatea unei asemenea formule oglindite chiar în propria sa constatare despre „lupta pe viață și pe moarte între elementul de limbă maghiară și cel de limbă română" (p. 17 „a Székelyföldön hol megkezdődött már az élet-halál harc a magyar és az oláh nyelvű elem között ..."; atare luptă între „elementul maghiar și cel românofon" în Secuime era un mod eufemistic de a numi ultima etapă din acțiunea de maghiarizare a românilor). Dacă pentru unii ca Barabás E. — „unguri de limbă română", pentru alții românii din Secuime (în majoritate maghiarizați) nu puteau fi numiți decît ca „frații noștri secui" dar pentru alții mai extremiști și habotnici nu există și nu au existat deloc români în Secuime, — totul, firește, potrivit gradului de fanatizare șovină și morbidă lipsă a unei elementare probități științifice, a corectitudinii profesionale.

[11] Falsificarea matricolelor și a statisticilor era o practică destul de frecventă în fosta monarhie austro-ungară; dar s-a prelungit prin „inerția" lucrurilor și indolența românească chiar și după a. 1918, în România: unii notari unguri cam șovini treceau în registre, prin a. 1930, pe locuitorii români ca „unguri rom.-cat."; deci continuau opera birocratică de maghiarizare, ca Eug. Zakariás notar în Lăzarea (Ciuc) care notă pe românii din cătunul Ghiduț (jud. Harghita, la Gheorgheni) ca unguri: altul la fel în Sînmărtin etc. (GazMur., 1937, nr 3, din 15 VI; TinS., 1937, nr 14, 28 III; 1938, nr 51, 16 IX etc.). Despre unele procedee și metode aplicate de statisticienii maghiari în stabilirea apartenenței etnice-naționale, v. observațiile judicioase și interesante ale unui specialist român, Al Nemeș, în RevTr., VI, 1940, p. 274—281.

succes a lozincii formulate prin a. 1870 „dacă vrem să trăim, trebuie să ne înmulțim și întărim prin asimilarea de elemente străine" [12] — problemă implicînd o „sarcină" care în imaginația unora luă dimensiuni tragice, apocaliptice: „ori asimilăm minoritățile, ori ne prăpădim"; „tertium non datur", cum scria în termeni dramatici la 1898 un publicist desperat, evident „minoritar asimilat" [13]. După asemenea concepții, în Ungaria nu se admitea și nu era recunoscută existența legală decît a u n e i națiuni, în care grupele etnice și popoarele urmau să se integreze. La opera de realizare a unui atare obiectiv politic a contribuit în mare măsură activitatea nefastă pentru naționalități desfășurată cîteva decenii de principalul agent oficial al maghiarizării, contele-ministru Albert Apponyi, care încă la 1886 anunță (într-un discurs parlamentar) teza că „maghiara este în acest stat nu numai limba oficială a statului maghiar, ci totodată e organul unității culturale în care trebuie să se contopească toți cetățenii, dacă vrem să punem pe baze sigure existența națiunii unguresti...," [14].

Nefiind posibilă nici de dorit suprimarea prin expulzare ori directa exterminare fizică a grupurilor etnice (necesare statului pentru servicii, armată etc., dar mai ales în procesul social de producție) [15], ele trebuiau asimilate, „înghițite" în comunitatea „majoritară". Dar cum nu erau populații mai înapoiate, „coloniale" ce să nu opună vreo rezistență, ci popoare cu puternice tradiții, conștiință, limbă, literatură, cultură proprii (românii, slovacii, sîrbii, sașii), — acțiunea trebuia desfășurată mai încet, cu multă răbdare, abilitate și tact, sub lozinci frumoase, înălțătoare, ademenitoare. Mai întîi s-a început impunerea limbii (însușirea idiomului unguresc, întrebuințarea lui exclusivă în școli, societate etc.) și adoptarea de nume proprii (tra-

[12] „Wenn wir leben wollen, so müssen wir uns vermehren und stärken durch Assimilation fremder Elemente" (LucrGeogr., VII, p. 88, citat după S. Pfeiffer, *Beiträge zur Kenntnis des Deutschtums in Rumänien*, Hermannstadt-Sibiu, 1940, p. 20, 50); autorul acestei formule pregnante și semnificative era publicistul-politician Bela Grünwald (1839—1891), șovinist fanatic, el însuși (cum îl arată numele gentiliciu) un „maghiar" ... asimilat. „Principiul necesar și general afirmat pentru unitatea națiunii unguresti și manifestarea hotărîtă a energiilor ei este: *a maghiariză*", spunea un alt fruntaș agitator al vieții publice în vechea Ungarie (GazOd., 1936, nr 207, 25 IX, p. 1) ș.a.m.d.

[13] Kosztelszky Géza, *Nemzeti politika a Felvidéken* [Politică națională în teritoriul de sus (Nordul vechii Ungarii)], Budapest, 1898, p. 25 (citat în *Siebenbürgen*, I, p. 229). La fel ca Grünwald și ca alții, Kosztelszky se arată a fi (după nume) un străin „asimilat", — altă dovadă că printre cei mai zeloși maghiarizatori erau tocmai neofiții (maghiarizații), adică produsele acestei politici de stil mare, — precum între eruditii istorici ori filologi maghiarizați erau cei mai inimoși agenți ai panmaghiarismului (ca de ex. Ludwig Treml > Tamás Lajos, infra, p. 253).

[14] Citat în *Siebenbürgen*, I, p. 233—234.

[15] Între factorii de producție, principalul în estul Ungariei vechi (între Tisa și Carpați) era țărănimea românească (în toate vremurile „talpa țării"), majoritatea populației, mai ales iobăgimea legată de glie (cf. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-*

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

ducerea, înlocuirea ori simpla adaptare la fonetica maghiară etc.). Făcînd eforturi și sacrificii imense pentru menținerea în subordonare și a distruge naționalitățile (în primul rînd pe cea românească, mai ales de cînd începuse a fi „iredentistă") — scop realizat în parte (cu deosebire în zona secuiască din estul Transilvaniei, cu toate piedicile și rezistențele întîmpinate — aparatul de stat maghiar a legiferat, începînd să aplice, realizînd consecvent principiile preconizate de „Societatea pentru maghiarizarea numelor" în statutele ei din a. 1906 (infra, p. 30) de tratare a „minorităților naționale", ca: *a*) nici un funcționar să nu fie primit cu nume nemaghiarizat; *b*) școli minoritare (germane, românești etc.) nu pot fi organizate (legea Apponyi, 1907); *c*) uzul limbii române în școală să fie restrîns, apoi suprimat; *d*) învățămîntul religiei să se facă în toate școlile numai în limba maghiară; iar în ce privește activitatea confesională se continua acțiunea de presiuni și silnicii, șicane și persecuții (alungarea preoților ortodocși etc., mai ales în Secuime; cf. infra, p. 117), culminînd cu înființarea faimoasei episcopii greco-catolice la Hajdudorog (1912), cu menirea în primul rînd de a susține maghiarizarea românilor („... să-i învețe ungurește", cum preciza între alții primul episcop al „eparhiei" St. Miklossy)[16]. Cine poate să vorbească maghiara este apoi trecut în registrul stării civile și în tabele statistice ca ungur. Prin asemenea politică față de naționalități se părea că în veacul al XIX-lea și al XX-lea conducerea de stat a „coroanei sfîntului Ștefan" proceda tocmai contrar unuia din „preceptele" atribuite acestuia: „regnum unius linguae imbecille est".

lea, București, I, 1967, 592 p., II, 1968, 859 p.), pe cît de oropsită și exploatată, pe atît de prigonită și disprețuită din partea păturii aristocratice a Transilvaniei și Ungariei. De menționat de ex. din sec. al XVI-lea „... et Valachos, qui quamlibet harum facile magnitudine aequant, verum nulla illis libertas, nulla nobilitas, nullum proprium ius, praeterquam paucis districtum Hazak (Hațeg) incolentibus; caeteri plebei omnes, Hungarorum coloni ...", Ant. Verantius (Verancsics), în MonHHist., II, Scriptores, II, Pest, 1857, p. 143; cf. infra, p. 47, 274). Despre acești oropsiți ai sorții și ai istoriei în sistemul feudalismului occidental adnota prudent și judicios eruditul secui din sec. al XVIII-lea „nec carere Valachis sine irreparabile damno nobiles Transilvani possunt: eorum siquidem servitiis iobagionalibus utantur potissimum" (J. Benkö, *Transilvania*, I, p. 472 etc.); evident că fără asemenea „nationes toleratae", fără *officia servilia* făcute cu truda și sudoarea acelui „genus hominum satis obscurum et incultum" (ibid., p. 476; care însă, cu toată „obscuritatea" conjuncturală, a dat Ungariei în veacurile XV—XIX/XX voievozi și regi, prelați și umaniști, miniștri, profesori, arhitecți etc., infra, p.213), n-ar fi putut să existe în „feudalism" cultura, literatura, arta, dar nici luxul cu îmbuibarea „nobililor" ardeleni, nici orînduirea „liberală" burghezo-capitalistă în veacurile XIX—XX.

[16] Toate aceste stări și acțiuni, politica și abuzurile oficialității, rezistența naționalităților din Transilvania sînt prezentate cu deosebită competență, acribie și spirit de obiectivitate de către istoricul Z. Pâclișanu, în studiul citat din *Siebenbürgen*, I, p. 227—248.

Apartenența etnic-națională a populației românești din Transilvania era determinată, în afară de precizarea directă a etnicității *(român, oláh* etc.), prin cîteva criterii, între care primul este limba neolatină vorbită și scrisă, apoi antroponimia (numele gentilicii, „de familie") și apartenența confesională (cf. p. 81). Procesul deznaționalizării (maghiarizării) era legat tocmai de dispariția acestor factori, mai ales a celui dintîi. Dacă limba oficială (prima condiție și treaptă pe calea maghiarizării) se impunea „minoritarilor" oarecum automat, de la sine și destul de rapid dintr-o generație în alta, ca o consecință a necesităților practice în viața politică-socială (administrația, armata, școala, procesul social de producție, comerțul, circulația etc.), mai ales și intens în mediul urban și în teritoriile unde populația maghiarofonă era majoritară, — înlocuirea antroponimelor naționale și a conștiinței despre obîrșia etnică (ce persistă în chip firesc mai mult decît idiomul cotidian), ca și a confesiunii (religia), a durat ceva mai mult (parțial chiar și în teritorii unde maghiarizarea a fost realizată, încheiată integral și ireversibil, cu mai multe decenii și generații înainte) și se făcea mai greu, cu unele rezistențe și numeroase urme, reminiscențe evidente, dacă nu în conștiința socială ori individuală, cel puțin în unele documente ori materiale arheologice, perpetuate chiar după decenii ori secole de urgie deznaționalizatoare. Este știut că totuși maghiarizarea s-a desfășurat în largă măsură, cu proporții impresionante în mediul urban și în unele zone rurale, fie individual, fie masiv și forțat, pe la începutul veacului al XX-lea în cadrul unor zgomotoase campanii patriotice de „schimbarea (maghiarizarea) numelor de familie", adică abandonarea antroponimelor naționale (românești, germane, slave etc.) și adoptarea unor nume ungurești sau de aspect maghiar; prin atare operație dispărea principalul „stigmat" al obîrșiei etherogene, iar naționalitatea ungurească era consacrată sub eticheta impecabilă a antroponimului. Schimbarea numelor (pornită mai demult, atestată documentar începînd din veacurile XV—XVI; cf. infra, p. 120) este făcută sistematic, organizat la sfîrșitul veacului al XIX-lea și la începutul veacului nostru, observîndu-se că alături de vorbirea idiomului unguresc, antroponimele de același tip ofereau în cea mai largă măsură aparența de integrare în fațada „marei națiuni politice unitare", de uniformizare nivelatoare. Acțiunea masivă era dirijată prin aparatul administrativ-birocratic din Budapesta și din toată țara, înainte de a. 1918, avînd între corifei și alți activiști pe un faimos avocat din Sălaj, Z. Lengyel[17], care în timpul războiului

[17] Lengyel Zoltán, avocat, publicist și politician ungur la Budapesta (originar din Crasna, jud. Sălaj), era fondatorul „Societății pentru maghiarizarea numelor (Országos névmagyarósító társaság)"; cf. de ex. Sec., 1934, nr. 134, 24 IX, p. 1; NmN., 1934, nr 8, 4 XI, p. 1 etc.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

mondial a compus o carte de „onomastică maghiară" (un fel de „codghid" cu ample tabele alfabetice), considerînd practic că „în sectorul maghiarizării numelor este necesară o muncă de mari proporții în toată țara, fiind deci nevoie de un amplu material antroponimic, spre a satisface necesitatea milioanelor de oameni" ce erau pe cale de a se declara și a deveni unguri [18]; după formula unui zelos gazetar provincial: „...din această zi să fim unguri nu numai în inimă, ci și prin nume" [19]. Realitatea obiectivă (foarte bine cunoscută și relevată just de faimosul activist al maghiarizării) era că la începutul veacului al XX-lea din cei vreo 9 000 000 unguri în vechea Ungaria (supra, p. 24), cam 5 000 000 aveau nume „străine" (adică eteroglote, încă „neajustate"; cf. infra, p. 216), — ultima cifră (dacă era exactă, reală) apare deosebit de semnificativă, oferind un indiciu asupra proporțiilor impozante ale procesului deznaționalizării: transformarea în unguri a unor populații care-și păstrau încă antroponimele naționale, neschimbate. Asemenea realizări: un substanțial aport social-etnic și biologic se prezintă ca un incontestabil succes, grandios, de admirat pentru politica maghiară. Ororile aplicării ei în detaliu (persecuții, șicane, variate mizerii, teroare, crime etc.) și efectele dezastruoase le-au simțit din plin cei care au opus rezistență în națiunile vizate și ocrotite de coroana apostolică din Budapesta, mai ales românii ardeleni (în primul rînd cei din Secuime), slovacii și germanii (șvabii; cf. supra, p. 21), imigrații armeni veniți în Transilvania în veacul al XVII-lea, ca și o bună parte din evreii care la orașe s-au maghiarizat mai ales prin limbă și școală ungurească.

În masele populației românești din fosta Ungarie și Transilvanie, deznaționalizarea (maghiarizarea) a obținut rezultate individuale, pe familii, mai ales aristocrația din veacurile XIV—XVII (infra, p. 209), apoi în mediul social urban (funcționari, mici meseriași, comercianți,

[18] *Magyar Névkönyv*, irta és összeállitotta Lengyel Zoltán, Budapest, 1917, 213 p. este o lucrare cu titlu și aspect filologic-istoric, dar cu conținut și orientare propagandistic-politică, stingace compilație a unui diletant în studiile filologice-lingvistice, șovin habotnic și maniac al maghiarizării; ca atare e lipsită de orice valoare și utilitate științifică: „această carte a fost pregătită numai în scopuri practice, pentru ca la schimbarea numelor și cu alte ocazii oricine să-și poată căuta și alege numele unguresc bun care-i convine cel mai bine" (p. 13 „a könyv tisztán gyakorlati célra készült, hogy névváltozáskor és, más alkalommal mindenki kikereshesse magának a legjobban megfelelo jó magyar nevet"). La p. 51—109 un tabel alfabetic de „magyar családnevek" (gentilicii ungurești), majoritatea fiind elemente realc-istorice, amestecate cu multe confecții ale autorului avocat sălăjan. Partea cea mai comică în tabelul lui Lengyel este că sînt incluse antroponime neaoș românești și slavo-române (ca Algya—Aldea, Balika, Baliga Bálmos, Barzé, Bob, Boer, Bogdan, Bogya—Bodea, Buzat, Csobány, Dán, Dáncs—Danciu, *Dobondi*, *Drágfi* [derivat din Drag-], *Mircse*, *Mokány*, *Nyegre* — Negrea, *Oláh*, *Ordás* etc. colectate de avocat mai ales din Secuime, secuii-români; infra, cap. III).

[19] *Székely Lapok* (Tîrgu Mureș), 1898, nr 22, 17 III „e szent naptól kezdve nemcsak szivben, de nevünkben is legyünk magyarok".

lucrători; infra, p. 214), chiar și în unele zone rurale (Sătmar, Crișana etc.; cf. de ex. Trans., LXVIII, 1937, p. 472) și, natural, mai remarcabile, masive, în teritoriile cu populație românească din zona Criș — Mureș — Tisa (rămase în Ungaria, după a. 1918; aici elementul etnic și limba românească vor dispărea cu totul). În Transilvania, cele mai mari, spectaculoase proporții a luat maghiarizarea românilor în S e c u i m e, unde problema națională și demografică se cere reexaminată pe scurt, în ansamblu și unele aspecte de amănunt, dat fiindcă ea prezintă o importanță lingvistică deosebită și implicații istorice excepționale pentru raporturile etno-lingvistice și pentru explicarea științifică a numeroaselor antroponime românești la populația maghiară (maghiarofonă), mai ales în Secuime.

Românii și secuii în răsăritul Transilvaniei.

Este un lucru cunoscut că toată Transilvania de est (cu excepția izvoarelor Mureșului și Oltului, deci zona Toplița—Gheorgheni—Miercurea Ciuc) era cuprinsă în provincia Dacia în tot cursul veacurilor II—III e.n. Teritoriul geto-dacilor liberi, în contact strîns și permanent cu provincialii și autoritățile imperiului din interiorul limes-ului (Valea Mureșului în aval de Toplița, Niraj, cursul superior al celor două Tîrnave, Homorod, Olt, Rîul Negru, începînd de la sud de Malnaș pînă la Tălmăciu și Boița), fusese locuit de populația dacică de baștină supusă de romani și integrată în romanitatea unitară ce s-a cristalizat în cele două veacuri de stăpînire romană în provincia carpatină. S-a considerat greșit de unii, că estul Transilvaniei și al Daciei ar fi fost mai puțin intens locuit și chiar stăpînit de autoritatea imperială, iar populația autohtonă ar fi fost foarte rară sau chiar inexistentă; era aceasta o teză complet eronată, căci mai ales cercetările din ultimele trei decenii au dovedit tocmai contrariul, prin explorări de suprafață și săpături sistematice: prezența peste tot a populației dace alături de elementele de colonizare și de unități auxiliare. Această situație a fost stabilită mai ales de cercetările muzeografilor din jud. Harghita (G. și Șt. Ferenczi etc.) și Covasna (îndeosebi prof. Z. Székely, Sf. Gheorghe).

E adevărat că materialul epigrafic este ceva mai puțin decît în zona centrală a Daciei (Sarmisegetuza—Apulum—Potaissa—Napoca—Porolissum etc.), dar regruparea lui în culegerea noastră epigrafică, *Inscriptiones Daciae Romanae*, vol. III, partea 4, București, 1986, arată, alături de numeroasele vestigii arheologice, constructive, numismatice etc., că în zona de răsărit a Daciei Superior, pe Mureș și pe Tîrnave, Niraj, Homorod, Olt și Rîul Negru, viața romană s-a desfășurat cu intensitate remarcabilă, în mediu prevalent rural (*sate*, *vici*, *pagi*, *vilae rusticae* etc.), centre de producție meșteșugărească (ceramică, siderurgie), saline, cariere de piatră etc., ca și în

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

cetățile castre de trupe auxiliare (*alae*, *cohorte*, *numeri*), din acestea în teritoriul locuit de români și secui dintre Niraj și Rîul Negru pe limes (granița spre dacii liberi) existau cel puțin 10 castre auxiliare de primă importanță : Bretcu, Odorhei etc. Romanismul reprezentat în primul rînd de limba vie latină oficială și populară nu era mai puțin viguros, populația imigrată cu militarii și funcționarii conviețuind peste tot cu băștinașii, cum o dovedește mai limpede materialul arheologic (ceramica, monedele etc.) și constructiv, cu deosebire pe cursul de sus al Nirajului, Tîrnavelor, Oltului, Rîului Negru.

În teritoriile intracarpatice ale României (Transilvania în sens mai larg, adică inclusiv părțile din sud-vest și nord de Munții Apuseni : Banatul, Crișana, Sălajul, Maramureșul, Sătmarul), populația românească avea totdeauna și are în județe majoritatea absolută — fapt necontestat vreodată, nici de autorii de statistici, nici de scriitorii-publiciști ori istoriografii cei mai șovini — începînd cu 50 sau 90%, ori relativă (30—40%) în unele zone de colonizare săsească (Brașov, Tîrnave) ; excepție face zona de est a Transilvaniei, unde populația românească apare de multă vreme minoritară sau aproape inexistentă : Secuimea. Atare situație este, dacă nu integral cel puțin în mare parte, consecința procesului deznaționalizării masive a grupurilor rurale din întreg teritoriul locuit azi în absolută majoritate de s e c u i (*székelyek*, forma veche, etimologică a numelui : *zekel-*, etnonim, nume de trib), maghiarofoni, care însă nu se considerau niciodată de etnicitate (de neam) unguresc [20] ; erau foarte probabil un trib eterogen, maghiarizați poate chiar înainte de „colonizarea" în colțul de est al Transilvaniei, numit după ei „Secuime" (Székelyföld, Székelység ; *Terra Siculorum* ; cf. harta). Această „țară" cuprindea inițial un teritoriu mai restrîns decît apare în accepțiunea modernă, din ultimul veac, fiind adică o bună parte din „scaunele" (szék) C i u c (zonele Miercurea Ciuc — Csikszeredda ; Giurgeu-Gheorgheni — Gyergyó ; Casin — Kászon), T r e i s c a u n e (Háromszék, alcătuit din vechile scaune mai mici Sepsi [Sebus], Kézdi

[20] Pentru un politician secui (patriot oportunist), care era prefect de Treiscaune (Covasna) prin anii 1890, furat de înflăcărarea și entuziasmul atmosferei din preajma „mileniului" : toți secuii ar fi încetat în a. 1848 a mai fi ... secui, spre a deveni automat(?) cetățeni unguri ai ... Imperiului Sf. Ștefan (Potsa J., *op. cit.* [infra, cap. II, nota 66], p. I, prefață „1848-ban megszüntünk székelyek lenii ; mi Szent István birodalmának egyenjogú polgárai vagyunk") ; prin asemenea formulări sibilinice, prefectul deTreiscaune confundă o lozincă a sa politicianistă cu realitatea etnic-demografică și istorică. Dacă (precum rezultă din documentare) inițial, la colonizarea lor în estul Transilvaniei, secuii maghiarofoni nu fuseseră unguri (ci vreun trib eterogen ; supra, p. 19—20), atunci este evident că în a. 1848 ei puteau să devină subit unguri cam în măsura cît pot fi considerați unguri românii secuizați ori italo-francezul aristocrat Aug. De Gerando începînd din a. 1846 [infra, cap. IV, nota 7]

și Orbai), O d o r h e i u (Székelyudvarhely) și M u r e ș (Marosszék ; cf. harta) [21]. Secui mai existau și există pe cursul inferior al Arieșului (Aranyosszék, între Turda și Aiud), la Brașov, în Bihor și Ungaria de nord ; în Moldova unii dintre ciangăi [22]. Dintre cele patru mari „scaune" ale Secuimii (care au suferit în cursul timpului unele modificări ca întindere), numai primele trei corespund județelor omonime cu limitele stabilite în anul 1876 (păstrate pînă în a. 1950), cînd „scaunul" Mureș a fost mărit considerabil prin adăugarea unor părți din comitatul Turda, din Reghin și Toplița cu teritoriile lor, devenind județul „Mureș-Turda" [23]. În termenii administrativi actuali, Secuimea este centrul și estul județului Mureș (o parte din valea Mureșului, valea Nirajului, cursul superior al Tîrnavei Mici), jud. Harghita (Odorheiu, Ciuc, Gheorgheni), o mică parte a zonei Toplița [24], jud. Covasna (Sf. Gheorghe, Covasna, Tîrgu Secuiesc) ; cf. harta 1 și 2.

Despre s e c u i (székelyek) și Secuime (Székelyföld) există o b i b l i o g r a f i e foarte bogată și variată ; în ansamblu, a se vedea vechea monografie celebră a lui Orbán B., *A Székelyföold leirása*

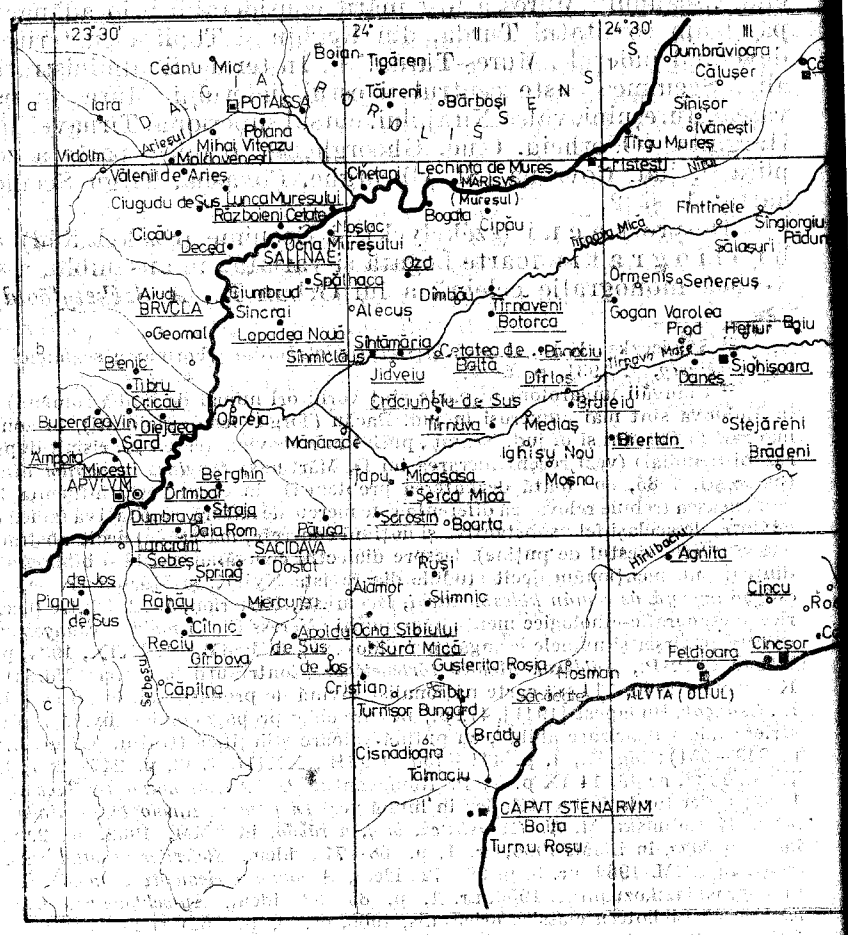
[21] Szádeczky, K.L., *A székely székek kialakulása* [Formarea scaunelor secuiești], în *Székelység*, I, 1931, p. 5—7.

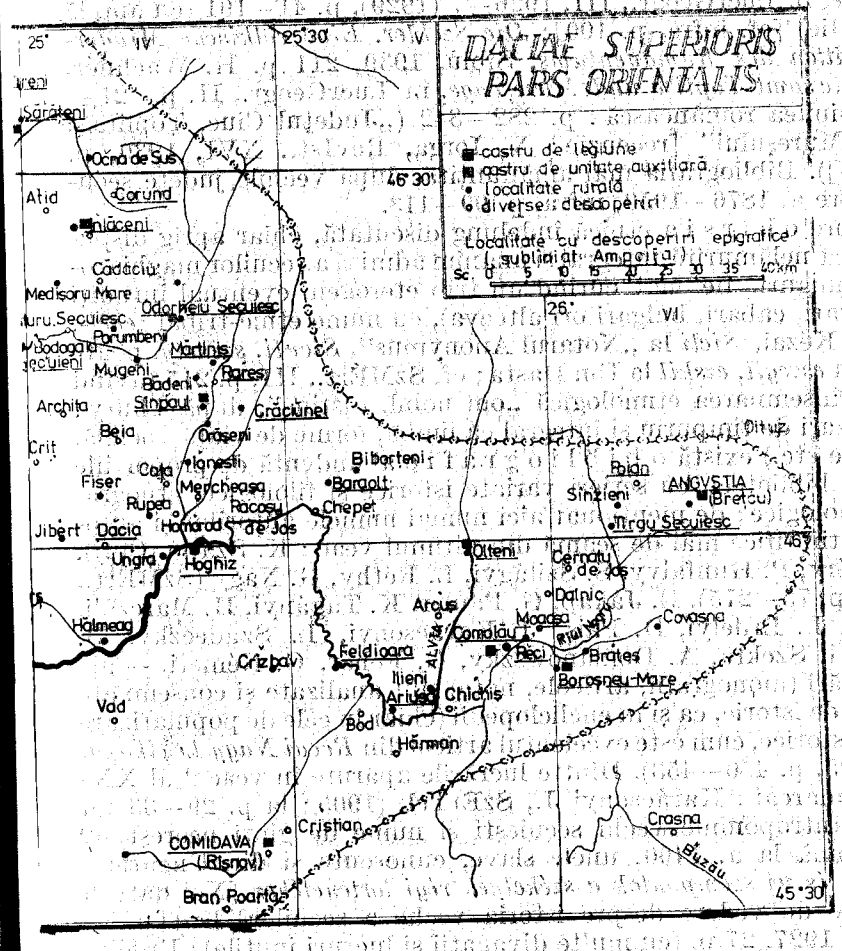
[22] Ciangăii ungarofoni (o parte sînt vorbitori numai de limbă română) și catolici în Moldova sînt mai numeroși în jud. Bacău (Tîrgu Ocna, Moinești), în zona Roman, mai rari în Pașcani și în jud. Neamț ; puțini în Bucovina (care s-au risipit după al doilea război mondial) (vezi recent lucrarea lui D. Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, 1985, cu toată dezbaterea problemei). În ce privește influența lingvistică românească trebuie relevat că diferența este mereu de natură cantitativă (adică mai multe cuvinte, de același fel : substantive și noțiuni concrete, materiale) decît abstractă și calitativă (verbe destul de puține). Despre dialectul ciangăilor există o bibliografie amplă, din care nu menționăm decît studiile din revista NyIrK. și Márton Gyula, *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*, București, Kriterion, 1972. Dintre lucrările istorice și etnografic-etnologice menționăm numai : Veress E., *A moldvai csángók származása és neve* [Obîrșia și numele ceangăilor moldoveni], în ErdM., XXXIX, 1934, p. 29—64 ; Domokos P. P., *Adalékok Moldva történetéhez* [Contribuții la istoria Moldovei], Cluj-Kolozsvár, 1940, 114 p., carte naționalist-șovină de propagandă, la fel ca a lui Mikecs L., *Csángok*, Budapest [1941], 412 p., pe care chiar propaganda horthystă o califică drept scriere „de vulgarizare abilă", cu puțină valoare științifică (Gáldi, ArEuCO., VII 1941, p. 549—551) ; MgyR., I, p. 441—450 ; UgJB., XXIII, 1943, p. 247—280 ; I. Streinu, ȚinS., 1938, nr 49, 14 IX p. 6 ; P. Râmneanțu, *Die Abstammung der Tschangos*, Sibiu, 1944 ; Referitor la influențele lor în limbă vezi *Dicționar etimologic al limbii moldovenești*, la Gabinskii M. A. (*A astruca, bleg, a răbda*, în LMM, 1962, nr. 2, p. 64—66 ; idem, *A băga*, în LMM, 1966, nr. 1, p. 68—71 ; idem, *Referitor la autohtonisme/Etimologii/*, în LMM, 1969, nr. 3, p. 66—72 ; idem, *Autohtonie elementî v moldavskom iazîke*, în Voprosi iazikozuanika, 1956, nr. 1, p. 85—83 ; idem, *Autochtone Elemente im Moldavischten*, în Biblioteca classica orientalis, 1960, nr. 6, p. 362) și la Raevskiĭ, *Ghiară*, în LMM, 1963, nr. 1, p. 64—65. (S. Mândruț).

[23] V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș pînă în Banat. Evoluția teritorială*, în LucrGeogr., V, p. 7—227 ; p. 95—115 județele, Mureș, Odorheiu, Ciuc, Treiscaune.

[24] Cf. L. Someșanu, *Viața umană în regiunea Munților Călimani*, în LucrGeogr., VI, p. 10—64 ; D. Prodan, *Toplița la a. 1785*, Cluj, 1947.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

[Descrierea Secuimii], (Buda)Pest, I—IV, 1868—1870 (informațiile lui despre români în Secuime, infra, p. 81); *Das Szeklerland* (F. Kozma, J. Bedöházi, V. Hankó, A Benedek, B. Jancsó), în *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Ungarn.*, VI, Wien, 1902, p. 265—366. — N. Iorga, în BulCIst., II, 1916, p. 181—193. S. Opreanu, *Ținutul secuilor. Contribuții de geografie umană și etnografie*, în LucrGeogr., III, 1926—7 (1929), p. 41—191 (cu amplă bibliografie) [cf. infra, p. 100]; *Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums*, Sibiu, 1939, 211 p. H. Wachner, *Județ Ciuc samt Toplița und Mureșenge*, în LucrGeogr., II, p. 21—279, versiunea românească: p. 282—342 („Județul Ciuc, Toplița și defileul Mureșului" [recenzie: N. Iorga, RevIst., XVI, 1930, p. 114—115]). Bibliografia mai amănunțită, după vechile județe secuiești dintre a. 1876—1950, infra, p. 99—113.

Despre o b î r ș i a etnică îndelung discutată, chiar aprig disputată și încă nelămurită integral și unanim admisă a secuilor maghiarofoni (fie unguri, fie mai curînd un trib eterogen, eventual înrudiți cu ei, cazari, cabari, bulgari ori altceva), cu nume etnic-tribal *zekel-, zakuli la* Kézai, *Sicli* la „Notarul Anonymus", *Siculi, székely*, poate identic cu *eszegil, ezskil* la Ibn Dasta; cf. SzMÉrt., III, p. 215 (avînd probabil însemnarea etimologică „om nobil, distins", după Thury; maghiarizați de timpuriu și integral ca limbă, forme de viață socială, confesiune etc.) există o b i b l i o g r a f i e abundentă de proporțiile unei mici biblioteci, cu scrieri variate istorice și filologice, etnografice și etnologice; de menționat aici numai numele autorilor și autorităților științifice mai de seamă din ultimul veac: K. Szabó (Cluj), A. Vámbéry, P. Hunfalvy, S. Szilágyi, L. Réthy, G. Nagy (SzMÉrt., II, 1981, p. 75—275), E. Jakab, G. Pauler, K. Tagányi, H. Marczali, J. Thury, L. Erdelyi, D. Pais, J. Karácsonyi, L. Szádeczky, B. Hóman, G. Szekfü, A. Domanowszky, G. Fehér, G. Németi, — ale căror lucrări (monografii, articole, note) sînt analizate și consemnate în tratate de istorie, ca și în enciclopedii (chiar în cele de popularizare a științei istorice, cum este excelentul articol din *Révai Nagy Lexikona*, XVII, 1925, p. 450—453). Dintre lucrările apărute în veacul al XX-lea, de remarcat: Karácsonyi J., SzErTel. (1905; la p. 29—33 un tabel de antroponime vechi secuiești și nume de ginți necreștine, atestate pînă la a. 1400, unele slave, cunoscute și din Ungaria); *Új adatok és uj szempontok a székelyek régi történetéhez* [Noi date și noi puncte de vedere despre istoria veche a secuilor], ErdTudF., nr 9, Cluj, 1927, 27 p. (cu multe divagații și lucruri inutile); Erdélyi L., *A székelyek eredete* [Obîrșia secuilor], Cluj, 1918, 54 p.; B. Hóman, *Der Ursprung der Siebenbürger Szekler*, UngJB., II 1922, p. 9—36; cf. IV, 1924, p. 405—407, V, 1925, p. 444—447, VI, 1926, p. 335—338; Szádeczky K. L., *A székely nemzet története és alkotmánya* [Istoria

și constituția națiunii secuiești], Budapest, 1927, 400 p.; Asztalos M., *A székelyek östörténete letelepülésükig* [„Preistoria" secuilor pînă la colonizareaîor], în ErdM., XXXVII, 1932, p. 123—141 (ErdTudF., nr 45); Malyus El., *A székelyek eredetéről* [Despre obîrșia secuilor], în EmlMel., p. 254—263. Pentru problema și istoria secuilor, un amplu repertoriu bibliografic alfabetic (amestecat, fără sistemă) a întocmit Szőcs Lajos, *A székely kérdés történet irodalma*, în EmlSzM., p. 686—714. În istoriografia românească: S. Opreanu, LucrGeogr., III, p. 92—107; *Siebenbürgen*, I, p. 91—109; I. Lupaș, LaTrans., p. 193—203; Șt. Meteș, *Le problème des Sicules en Roumanie*, București, 1939, p. 4—7; N. Iorga, *Considerații noi asupra rostului secuilor* (conferință), în RevIst., XXV, 1939, p. 134—141; Șt. Pascu, IstTr., I, p. 109—111; *Istoria României*, II (1962), p. 75—76; infra, p. 48.

Numele etnic-demotic și geografic *secui* (*zekel-, székely*), *Secuime* (*Székelység*) este redat în grafie românească de unii în această formă, de alții cu *-ă-* („săcui"); de preferat prima variantă, ce trebuie adoptată consecvent, fiind mai apropiată de scrierea și pronunțarea originară etimologică, „secuiască" (*Tamás* L., WtbUngR., p. 686 *sácui*, împrumut din ungurește).

În majoritatea localităților teritoriului ocupat în etape de către secui prin veacurile XII—XIII („Secuimea" în sensul arhaic al „scaunelor", *szék*-ek, din care a fost dedus greșit de unii ethnicon-ul *Székely*)[25], populația este în ultima vreme (din a doua jumătate a veacului al XIX-lea) în absolută majoritate secuiască și maghiarofonă. Cercetarea istorică și comparativă a dovedit însă că aspectul maghiar omogen este mai mult produsul unui puternic amestec etnic, asimilarea unor mase compacte eterogene; între ele locul prim îl ocupă populația rustică românească, din care totuși au rămas enclave destul de puternice mai ales la periferia teritoriului lingvistic ungaro-siculic. Este sigur că secuii s-au stabilit în teritoriul locuit de români și poate în unele zone cu cîteva resturi din populațiile slave, pecenege, cumane (?) etc., în măsură cît acestea din urmă nu

[25] Era aceasta o etimologie populară foarte răspîndită, susținută încă din veacul al XVI-lea de istoriograful umanist Stephanus Zamosius (Szamozközy): *Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum* (Padova-Patavium, 1593), p. 12, combătînd altă „etimologie" diletantică susținută de Antonius Bonfinius care derivă pe *Sekel-* din *Siculus* „sicilian", Zamosius afirmă: „fit autem ut a vernaculo indigenarum idiomate, peregrinas originationes imperiti linguarum confingunt. Ita idem Bonfinius Sekelos Transilvanos a Siculis quibuscum nihil habent commune, indigitat: cum certam ex patria lingua teneant vocis originem, quibus sek hel sedium seu comitiorum locum significant"; MonHHist., XXVIII, p. 375 „Siculos deformatos esse ex Ungarorum idiotismo Zekel, quod nomen compositum est ab zek et hel, id est sedium locus"; după Hunfalvy: *székel-* (ca *Erd-el-* etc.); cf. SzMÉrt., III, p. 217; UdvT., p. 76—77 ș.a.; Sebestyén Gy., *A székelyek neve és eredete* [Numele și obîrșia secuilor], Néprajzi Füzetek, nr 4, Budapest, 1897, 100 p.; Bárczi G., *Magyar szófejtö szótár* [Dicționar etimologic unguresc], Budapest, 1941, p. 284; L. Rásonyi, MNy., LVI, p. 186—194 ș.a.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

se integraseră în populația românofonă. Amestecați peste tot cu românii (cf. infra, p. 45, 46 etc.) și înconjurați din toate părțile de către aceștia, secuii au avut din primii ani relații multiple economice, sociale, politico-militare, atît cu românii din estul Transilvaniei, cît și cu vecina nemijlocită, Moldova, unde au emigrat și s-au stabilit importante grupe de secui: ciangăii (supra, p. 33), parțial formați și din români din Secuime, ca și cu Țara Românească (Muntenia). În consecință, era firesc să fi avut loc (fiind de altfel bine cunoscute în documente, ca și în antroponimie și toponimie) o circulație asiduă cu deplasări de populație dintr-o parte și alta a munților, prin pasurile Tulgheș, Bicaz, Ghimeș, Oituz, Buzău [26]; legăturile erau întreținute mai ales de puternicul curent continuu de e m i g r a r e a populației din Secuime spre Moldova și Țara Românească, din cauze economice (cîștigarea unei existențe ceva mai ușoare decît oferea sărăcia endemică din munții și plaiurile Secuimii): în fiecare an treceau — precum trec și azi — cîteva mii de locuitori spre est și sud de Carpați [27]. De altă parte, românii — numeroși în veacurile XIII și XVI, ca și mai tîrziu pînă în veacul al XIX-lea prin satele și orașele Secuimii — aveau legături strînse economice, dar mai ales cultural-ecleziastice cu românii de peste munți, de unde veneau mulți preoți ortodocși, ca și ctitori de biserici și mecenați (negustori, bogătași români și greci), cu deosebire în Treiscaune (Covasna) și Odorheiu (sud-vestul jud. Harghita).

Națiunea s e c u i l o r (*székelyek, zekel-zakul, Sicli — Siculi*; supra, p. 36), de limbă maghiară, era inițial o grupă etnică (trib, ori mică uniune tribală) unitară, coerentă, destul de redusă numeric; coloniști bine organizați militărește, de religie catolică, avînd impor-

[26] N. Iorga, BulGIst., II, p. 185—193; I. C. Băcilă, *Hotarul de apus al Moldovei*, în BulGeogr., XLI, 1922 (1923), p. 40, 67; T. Chindea, *Secuii și atitudinea lor față de Principatele române*, în *Anuarul liceului Gheorgheni*, 1936—7 (TinS., 1938, nr. 1, p. 2); *A székelyek viszonya a román fejedelemségekhez 1527-tól napjainkig* [Relațiile secuilor cu principatele române din a. 1527 pînă astăzi], Sibiu [1938], 95 p., în 16°; A. P. Todor, *Die Szekler und die rumänischen Fürstentümer*, în *Siebenbürgen*, I, p. 207—225; Prodan, ImigR.

[27] De ex. în a. 1902, din cele patru județe (Ciuc, Treiscaune, Odorheiu, Mureș) au plecat 12 122 (mai ales tineret), din care în România au trecut 9 980 (cf. ziarul *Székelység*, Tîrgu Mureș, 1903, nr 101, 3 V). După un autor (Ferenczi), în a. 1899—1913 au emigrat spre România 102 378 cetățeni unguri, din care au revenit acasă în 1901—1913 numai 13 816; un altul (Jakabffy) evaluă totalul ungurilor din România veche la 152 000 (UgJB., XII, 1932, p. 55).

tante privilegii economice-juridice [28], ei au fost aduși de regii Ungariei prin veacurile XII—XIII în estul Transilvaniei, în zona muntelui H a r g h i t a (Arghita, Archita, forma populară românească, localnică), la izvoarele Tîrnavelor, Oltului și Mureșului, spre a organiza și asigura apărarea graniței de est a Transilvaniei (Erdöelü—Erdély—Ardeal, „țara dincolo de codri") contra pătrunderii dinspre Moldova a cumanilor, pecenegilor, tătarilor etc.; era o sarcină militară și politică de mare însemnătate care nu putea fi încredințată populației localnice în majoritate românească în acea vreme, trăind pe văi și plaiuri, în cnezate și voievodate sau „țări"; în plus și mai ales, ca ortodoxă — „eretică", nu putea să fie devotată statului feudal maghiar. Fără a fi găsit aici locuri goale, pustii [29], secuii nu pot fi considerați decît fiind coloniștii regelui Ungariei (indiferent dacă erau inițial unguri — teză neverosimilă — ori de alt neam, maghiarizați), aduși și îngrămădiți peste un substrat de populație băștinașă rărită din cauza năvălirilor și a emigrărilor: B l a c h i, cu care s-au amestecat (infra, p. 40): „este exclusă dintru-nceput ideea unei colonizări pe pămînturi nelocuite, în care românii ar fi venit ca fugari, după dorința regelui Ungariei de a-și impopora țara sau ca pecenegii prinși cari în sălașe asemenea cu ale robilor tătari în Moldova veacurilor XV—XVI erau împărțiți între biruitori sau ținuți pentru apărarea țării în condiții particulare . . . " [30]. În estul Transilvaniei (Secuimea), populația românească pare să fi fost mai diminuată decît în alte zone, în cursul veacurilor XII—XIII, fiind apoi adusă treptat în unele teritorii la totală „dispariție" de către noii veniți, prin asimilare, integrare în „majoritatea secuiască" dominantă. Timp de 7 veacuri după stabilirea lor aici, secuii au avut cele mai intense legături și amestecuri etno-lingvistice, de influențări reciproce cu românii conlocuitori; „cu secuii avem o simbioză, adecă o viață împreună; cu ungurii numai o vecinătate. Deosebirea este esențială" [31].

[28] Numele etnic (tribal) al secuilor este frecvent ca antroponim (gentiliciu) încă din veacul al XI-lea, de ex. la a. 1092 *Scichul*, 1096 *Scicul*; la a. 1308 *Zecul*, 1310 *Zecul*, *Zekel* etc. (OlkSz., 901), prin părțile Ungariei, iar în teritoriile ardelene, mai ales începînd din veacurile XIV—XV, *Zekel*; un Dominicus dictus *Zekul*, a. 1320 (*Anjoukori okmánytár*, I, 573); Petrus *Siculus*, a. 1326, Nicolaus *Siculus* (SzMÉrt., III, p. 227; UdvT., p. 76—77 etc.); la Cluj: Iohannes *Zekel*, a. 1452 (*Történeti Tár*, 1882, p. 525, 751 etc.); la unii ciangăi în Moldova, *Székely* este azi unul din cele mai frecvente nume de familie (gentilicii) la secui și la unguri; chiar români cu numele *Secuiu* nu sînt raritate în Transilvania.

[29] E teza absurdă (azi cu totul ridiculă) despre golul etnic-demografic, susținută cu predilecție din interese politice, evidente, ca de ex. Karácsonyi, SzErTel., p. 65 „în furtunile migrațiilor Transilvania s-a golit complet de populație . . .; ungurii încă au lăsat-o complet nelocuită vreme de un veac . . ." (!).

[30] N. Iorga, în BulGIst., II, p. 182; V. Mihăilescu, BulGeogr., XLI 1922(1923), p. 114; XLIX, 1930, p. 131 ș.a.

[31] N. Iorga, RevIst., XXV, 1939, p. 141.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Aspectul principal în aceste relații vechi și strînse, permanente, era fenomenul de mare importanță istorică, cu efecte dezastruoase pentru elementul românofon : secuizarea (maghiarizarea) și dispariția unei considerabile părți a populației românești constatată prin informații documentare, antroponime și resturi arheologice numeroase, monumente ecleziastice. Pentru justa înțelegere în primul rînd a materialelor a n t r o p o n i m i c e românești la secui (infra, p. 215—235) și a situației etno-demografice din Secuime, apar necesare cîteva date despre fenomenul „secuizării", — mai ales că mulți istoriografi și filologi nu au ținut seamă de el continuînd să-l ignoreze, cu intenții și scopuri ușor de înțeles, în timp ce alții (mai ales românii) nu prea aveau de unde să-l afle, să-i cunoască dimensiunile reale în spațiu și timp, în lipsa unei documentări mai ample și pertinente, a unor studii critice absolut obiective.

Limitele reduse ale prezentei cercetări schematice, de natură mai ales lingvistic-onomatologică, nu permit un studiu larg, exhaustiv al problemei românilor în Secuime și a maghiarizării lor, care ar necesita o lucrare monografică amplă, cu o vastă documentare multilaterală, — ce va trebui făcută în viitor. Este aici deocamdată o cercetare de caracter istoric și filologic urmărind numai faptele, realitatea lor social-istorică în lumina tuturor documentelor, — indiferent de practica politică, de considerente etnic-sociale ori politice-teritoriale de azi sau din viitor. Cît se poate face aici și în capitolele următoare (II, III) este în primul rînd o regrupare sistematică a bibliografiei, a materialelor și documentelor, adică a faptelor în linii generale, natural, fără speranța ori iluzia de a fi spus tot ce era esențial, care în perspectiva celor vreo 3—4 veacuri arată importanța social-etnică a vechiului element românesc în Secuime și proporțiile secuizării, a masivei lui scăderi cu deosebire din sec. al XIX-lea pînă azi.

P r o p o r ț i a elementului românesc. Pe întreg teritoriul locuit de secui se constată documentar în veacurile XII—XIII (Kézai), XVI (Possevino ; antroponime slavo-române, mențiuni despre „mulți români"), ca și în veacurile XVII—XVIII, o pătură etnică românească, legată într-o deplină continuitate geografică, din sat în sat, repartizată uniform începînd din valea Mureșului pînă la Harghita și la Carpați [32] ; în proporție ce azi nu mai poate fi stabilită, dar poate fi „întrezărită", evaluată în linii mari. Era o pătură rustică, agricultori

[32] V. Mihăilescu, BulGeogr., XLI, 1922, p. 115 „în zilele noastre secuii alcătuiesc o massă omogenă și compactă în care elementul românesc apare cu totul risipit și deci lipsit de însemnătate, În adevăr, statistica maghiară nu înregistrează nici un român în cea mai mare parte a satelor dinspre Tîrnave, în jurul Odorheiului. Regiunea aceasta s-a păstrat, cum am văzut[?], cea mai curat secuiască. În restul ținuturilor ocupate de ea, Secuimea își pierde din omogenitate . . ." Ideea este greșită (din lipsa unei documentări mai ample, a utilizării critice a informațiilor existente) : în dublu sens : *a*) luînd drept reale și bune statistici ungurești lacunare ori falsificate, *b*) ignorează faptul că multe sate (Bodogaia, Eliseni, Porumbenii Mari etc., în bazinul Tîrnavei Mari) erau românești, în proporție de aproape jumătate, pînă în veacul al XIX-lea (cf. de ex. NfMgy., p. 652—653 etc. ; infra, p. 55—76). Faptul că statisticile ungurești din veacul al XIX-lea și mai ales cea din a. 1910 nu înregistrează români în acele sate este explicabil, foarte simplu : ori statisticile nu erau corecte, ori populația respectivă nu mai era (nu se declara, nu era considerată—înregistrată, în sensul că vorbind ungurește și mergînd la biserică ungurească, recensămîntul o înregistra de naționalitate maghiară). Oricum însă, metodic este profund eronat a lua ca valabilă statistica a. 1910 și a scoate concluzii etno-istorice (cum făcea pripit în 1922 geograful bucureștean Mihăilescu), fără a cunoaște antecedentele. În zona Odorheiului stratul popular românesc pare să fi fost mai subțire decît în alte părți ale Secuimii — explicabil în zona de bază a colonizării secuiești pe cursul superior al Tîrnavei Mari și al Homorodului, unde s-au stabilit primii și grosul populației secuiești, în *ungaszék* (scaunul matrice) ; aici toponimia majoră este aproape integral ungurească, elemente slavo-române lipsesc, înlăturate dintru-nceput de ungaro-secui, spre deosebire de situația din zona Treiscaune, Ciuc și Mureș.

și crescători de vite, meșteșugari rurali, inițial liberi, trăind în comunități țărănești (obștii) și cnezate ; apoi redusă treptat la iobăgie de feudalismul și de burghezia ungaro-siculică rurală. Atare populație prevalent agrară a început să decadă atît sub raport social-politic, juridic, cît și mai ales economic, sărăcită și rărită prin atragerea și asimilarea de către ocupanții secui privilegiați. Era aceeași populație românofonă, „daco-romană" de baștină, din tot cuprinsul teritoriilor intracarpatice pînă la Tisa, a cărei unitate și continuitate teritorială a fost parțial spartă și dezorganizată de penetrația și colonizările organizate de către statul feudal maghiar, care (pînă prin veacurile XV—XVI) au dus la subjugarea și deposedarea populației românești, iar în scaunele secuiești la asimilarea ei în cea mai mare parte. Cucerirea Transilvaniei era unul din rezultatele expansiunii „occidentalilor", a curentului civilizației creștine apusene, latine (cu organizare militară, tehnică și echipament superioare) asupra celei orientale slavo-bizantine, în care era încadrată și românimea. „Prin ocuparea treptată a Ardealului și colonizarea lui cu unguri, sași și secui unitatea și continuitatea teritorială a fost ruptă în mai multe puncte. Un număr însemnat de români trecură Carpații spre răsărit și miazăzi în Moldova și Țara Românească. . ." [33].

Despre situația elementului etnic r o m â n e s c (românofon) în Transilvania, în primele veacuri după a. 1000, cf. în general : Pič,

[33] A. Bunea, *Stăpînii Țării Oltului*. Academia Română. Discursuri de recepțiune, XXXIV, București, 1910, p. 3—4. Inferioritatea organizatorică și tehnică a „ardelenilor" era astfel schițată cu vreo 8 veacuri mai înainte de către cronicarul „Anonymus", cap. 25 : „. . . et habitatores terr(a)e illius viliores homines essent totius mundi, quia essent Blasii et Sclavi, qui alia arma non haberent nisi arcum et sagittas et dux eorum Gelou minus esset tenax et non haberent circa se bonos milites et auderent stare contra audaciam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas iniurias paterentur" (ed. Endlicher, p. 25). Din abundenta bibliografie asupra lui „Anonymus" menționăm numai : Pič, NatKampf., p. 1—42 ; Xenopol, *op. cit.*, p. 137 ; Iorga, RevIst., VII, 1921, p. 10—18 ; Moravcsik, *Revue des études sud-est-européennes*, București, VII, 1969, p. 167—174.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

AbstRum., p. 146—190; A. D. Xenopol, *Istoria românilor* (ed. III), I, p. 152—185 „starea românilor la începutul stăpînirii maghiare", „seriile istorice ale decăderii poporului român de peste munți", p. 182; p. 184 „desnaționalizarea și stingerea nobilimii române, înflorirea apoi slăbirea și dispariția voevozilor, decăderea cnezatelor și pierderea lor în rîndul iobagilor; stingerea rolului militar al poporului român — substituit prin elementele imigrate la conducerea țării"; Iorga, IstRArd., p. 1—127; Moga, RoumTr., passim; Șt. Meteș, LaTrans., p. 261—336; Pascu, IstTr., p. 89—253. Eclipsă național-politică de vreo trei veacuri, în care elementul majoritar și mai vechiu al Transilvaniei a pierdut inițiativa politică, fiind supralicitat și „handicapat" de vehiculatorii feudalismului de tip occidental european.

În zona secuiască, populația românofonă numeroasă în sec. XII/XIII—XVI (ca și ceva mai tîrziu; ajunsă în situația de inferioritate social-juridică, economică și politică, mereu mai accentuată, din care n-a scăpat pînă la urmă decît prin integrarea în majoritatea secuiască, adică tocmai prin ... dispariție) este constatată ori „dedusă" nu numai prin criteriile „logicii" istorice ori etnologice-geografice (care au fost invocate de unii cercetători) [34]; dar și prin documente și antroponime, confesiune și urme arheologice ori toponimie (probe ce sînt evident mai importante, concrete și concludente decît orice fel de logică). Numărul și semnificația lor deosebită trebuie să fie apreciate just în cadrul istoric al condițiilor social-juridice, economice și politice ale vremii respective [35], în acea lungă perioadă de vreo patru veacuri dominată în chip absolutist de regimul tiranic al faimoasei „Unio trium nationum" („națiunile constituționale": ungurii-nobili, secuii, sașii) din Transilvania, cu cele patru confesiuni (romano-catolică, calvină, luterană, unitariană [ultimele trei începînd din

[34] De ex. Mihăilescu, BulGeogr., XLI, 1922, p. 116 „... în lipsa unor studii speciale asupra înrudirii evidente dintre cultura românească și cea secuiască, între tipul secuiesc și cel românesc, sunt mai concludente constatările logicii geografice, decît cele ale cercetărilor îmbibate de șovinism".

[35] Just întrezărea (la începutul veacului al XIX-lea) cu ageră intuiție de istoric și etnolog, poziția românilor în perspectiva procesului etnogenezei și a dezvoltării lor în spațiul intracarpatic, eruditul I. C. Eder, *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae*, Sibiu, 1803, p. 8 „his contextis fortasse haud absone facturus videor, si stauam Valachos nostros esse Dacorum posteros, eo, quod potestate olim Romanorum fuerunt et linguam Romanam aliquomodo adsciverunt, Romanos (Rumun) dictos. Ita nimirum multa mihi clarescunt, ea etiam, quae ad tantam Valachorum in his terris frequentiam et ad politicam huius populi conditionem atque ad mores etiam explicandos pertinent ...".

veacul al XVI-lea]) privilegiate; o situație de flagrantă nedreptate seculară (asuprire socială și națională deopotrivă), pe care un aristocrat secui o numea „autonomie" [36].

Este aceasta un termen juridic și politic ce ar putea să fie luat ori ca un eufemism, ori mai curînd ca o sinistră ironie istoriografică, dacă se are în vedere situația Transilvaniei veacurilor XII—XIV și raporturile social-istorice ale popoarelor de aici. Faimoasa „autonomie" politico-juridică și economică din Transilvania (care de fapt excludea „din autonomie" tocmai națiunea majoritară și cea mai veche a țării) era — cum prea bine se știe în general — rezultatul unei cotropiri și uzurpări: în veacurile XIII—XIV românii erau tratați de rege și de voievodul Transilvaniei la egal cu nobilimea, sașii, secuii, cum arată documentația vremii; de ex. documentul din a. 1291 „cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus Transsylvaniae ... congregationem cum iisdem fecissemus"; a. 1355 „in congretatione nostra generali universis prelatis, baronibus, nobilibus, Siculis, Saxonibus, Olachis ... in partibus Transylvanis constitutis" (etc.) [37]. În estul provinciei istorice a Transilvaniei (Ardealul, partea la est de Munții Apuseni), Secuimea dotată cu privilegii și organizare social-juridică-militară deosebită, în mediu social maghiarofon ceva mai compact și dominant, populația rustică românească a trebuit să se adapteze situației, nefiind în măsură să se afirme pe plan economic, social, politic (chiar în cadrul micilor comunități rurale) decît în forme și în limbă maghiară; să se apropie pe încetul de colectivitatea ungaro-sículică; iar o mică parte dintre români s-au ridicat între fruntași, au fost chiar „înnobilați" (cum arată antroponimia Secuimii; infra, p. 217—219, 222), fapt care însemna prima etapă a dispariției lor sigure și integrale între maghiaro-secui. Tocmai din cauza unei atare metamorfoze lingvistice și culturale de mari dimensiuni, nu se mai poate stabili numărul ori măcar proporția reală a elementului etno-lingvistic româ-

[36] Dr. Endes Miklós, *Erdély három nemzete és négy vallása autonomiájának története* [Istoria autonomiei celor trei națiuni și patru confesiuni ale Transilvaniei], Budapest, 1935.

[37] RoumTr., p. 46; cf. NatKampf., p. 81. În veacul al XV-lea se mai știa că „Transilvania — nostra aetate tres incolunt gentes, Teutones (Saxones), Siculi et Valachi", Aeneae Sylvii Piccolomini (Pii II Papae), *Opera geographica et historica* (Helmstadii, 1699), p. 226; iar în sec. al XVI-lea se mai putea vorbi de „quatuor diverso genere nationes: „Hungari, Siculi, Saxones, Valachi, inter quos ineptiores putantur Saxones", cum scria Nicolaus Olahus, *Hungaria et Attila* sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu [etc.], operă editată cu două veacuri mai tîrziu la Viena (Vindobona), 1763, I, cap. XIV „de Transilvania", p. 61; atare aserțiune nu mai era valabilă la data apariției cărții lui Olahus, iar editorul vienez precizează în „notă": „non sunt inter nationes Transilvaniae censendi Valachi, ex hodierno provinciae habitu, quod nondum iuris publici periti". Pe una dintre națiunile egale în drepturi și cea mai numeroasă, mai veche în Transilvania, reușise „dreptul public" al acestei țări să o subjuge și să o scoată de sub scutul legii.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

nesc în perioada veche (veacurile XII—XVI), în afară de faptul că era numeros, amestecat peste tot cu secuii. Date ceva mai concrete (cifre) despre români în Secuime lipsesc înainte de a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, mai precise (dar și acestea lacunare, „minime", fără să poată oglindi întreaga realitate social-etnică) sînt abia din veacul al XIX-lea, perioadă cînd însă erau în mare măsură asimilați în populația dominantă secuiască. Dar informațiile documentare de caracter general, ori evaluările, conscripțiile și unele recensăminte cu cifrele din „șematismele celor două eparhii românești (Blaj, Sibiu), indicațiile despre existența comunităților confesionale cu parohii ori mici filii ale acestora, biserici (de lemn, foarte puține de piatră) ori ruine, cimitire, ca și mai ales antroponimia (cf. infra, p. 55 — 77, 206 — 216) oferă, cum s-a spus, indicii prețioase, concrete, absolut evidente despre existența în estul Transilvaniei, în „scaunele secuiești" a unei numeroase mase etnice românești (românofone) de confesiune orientală-greacă, dar peste tot amestecată cu secuii, aceștia avînd majoritatea absolută probabil în cele mai multe localități cuprinse în vechile „scaune"; e o populație romanică pe care cercetările de pînă acum (fragmentate, parțiale, unele chiar superficiale ori exagerate) au indicat-o abia în linii generale, fie minimalizîndu-i importanța, fie exagerînd-o.

Informațiile despre populația românească (românofonă; Blachi, Olahi) în Secuime — ca și în restul Transilvaniei și a teritoriilor intracarpatice ale României — sînt de dată veche, destul de precise și concrete relevate în istoriografia română, germană, cehoslovacă etc., dar trecute sub tăcere ori minimalizate sau deformate de istoriografia ungară. În consecință, este necesar a regrupa și reexamina materialul documentar, mai ales că există unele goluri și echivocuri ce au prilejuit diformări și răstălmăciri, din care principală este teza (sau „ipoteza") despre puținătatea ori lipsa aproape totală prin veacurile XII—XIII și imigrarea românească abia în ... veacurile XVII—XVIII. Izvoarele documentare menționează pe români deodată și amestecați cu secuii „la hotarele țării" (adică în estul Transilvaniei). La începutul veacului al XIII-lea sînt documentați români împreună cu secuii și cumanii în sud-vestul Moldovei, în cuprinsul așa-numitului episcopat al cumanilor [38]; la a. 1260 „secuii și valahii" (Siculorum quoque et Balachorum) sînt menționați în armata regelui Bela (*Acte și fragmente*, III [1897], p. 76), informație din care N. Iorga (IstRArd., I, p. 60) scotea concluzia firească: cele două popoare locu-

[38] *Urkundenbuch*, XV, p. 45, a. 1228; Fehér, *Codex Diplomat.*, III, 2, 399, a. 1234; cf. Pić, AbstR., p. 114; Iorga, IstRArd., p. 49 etc.

iau împreună avînd aceleași îndatoriri militare față de regalitatea ungară. Celebrul pasaj, adesea citat, al cronicii lui S i m e o n din K e z a (magister Simon de Keza; Kézai Simon; scrie prin a. 1282—3) [39], vorbind (după o „cronică hunică") despre legendara „descendență din huni" a secuilor, spunea că aceștia s-au stabilit în răsăritul țării, „la hotare" în munți, împreună cu românii, pe care i-au găsit aici; s-au amestecat cu ei, împrumutînd și scrierea acestora; „mai rămăseseră dintre huni 3 000 de bărbați, care au scăpat cu fuga din războiul «Crimhildin» și care, de teama popoarelor apusene, au rămas tot timpul în cîmpia Chigla, pînă în vremea lui Arpad. Aceștia aci nu s-au chemat huni, ci *zaculi*; căci acești zaculi sînt rămășițe ale hunilor care — aflînd că ungurii vin din nou în Pannonia — le ieșiră în cale cînd se întorceau, prin Ruthenia și după ce cuceriră împreună Pannonia, au dobîndit o parte din aceasta, însă (ei, secuii) nu cîmpia Pannoniei, ci în munții din marginea țării împreună cu blackii. Astfel încît, amestecîndu-se cu blackii se spune că se folosesc de literele lor. Acești zaculi credeau că Chaba a murit în Grecia ...". Pasajul din Simeon din Keza este reluat cu amplificări și mici modificări în așa-numita „Cronică pictată din Viena" [40]. Este aici o indicație precisă și valoroasă despre așezarea „Zaculilor" (Seculi, secuii) i n t r e r o m â n i (Blacki), în estul țării, la frontiera spre Moldova,

[39] Edițiile cronicii lui în: *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, edidit Stephanus Ladislaus Endlicher, Sangalli (St. Gallen, Elveția), 1849, p. 83—130; *Historiae Hungariae fontes domestici*, ed. M. Florianus, Quinque Ecclesiis (Fünfkirchen, Pécs), 1883, vol. II, p. 52—99; *Fontes historiae Daco-Romanorum*, fasc. IV, Simonis de Keza Chronicon Hungarorum edidit G. Popa-Lisseanu, — cu traducere românească: Izvoarele istoriei românilor, vol. IV, București, 1935. Studiul critic de bază asupra cronicii: Domanovszky Sándor, *Kézai Simon mester krónikája. Forrástanulmány* [Cronica lui magister Simeon din Keza. Studiu asupra surselor], Budapest, 1906, 180 p. — lucrare migăloasă și temeinică, în care însă pasajul privitor la coexistența și amestecul secuilor (zaculi) cu românii (blacki) nu s-a bucurat de vreo atenție, fiind de altfel ignorat de majoritatea exegeților maghiari, ca Györffy, UgJB., XXII, 1942, p. 131; prea puțini sînt cei care totuși recunosc că „vecinii secuilor erau puținii pecenegi și vlahii" (Erdélyi, *op. cit.*, p. 32). Cronica lui Simon de Keza este tradusă în ungurește de Szabó Károly, (Buda)Pest, 1862 (Magyarország történelmi forrásai, III) și de Császár Mihály, în *Magyar Könyvtár*, nr 227, Budapest, 1901.

[40] Marci Chronica *De gestis Hungarorum*, rec. Fr. Toldy, versionem hungaricam adiecit Car. Szabó, Pesta, 1867, p. XVII — *Chronicon Pictum Vindobonense*, ed. M. Florianus, X, p. 120). Textul integral în cele două cronici:

Șimeon Keza, ed. Endlicher, p. 100;

ed. Florianus, II, p. 70:

„remanserunt quoque de Hunis virorum tria millia ex prelio Crimildino erepti per fuga interfugium, qui timentes occidentis naciones in campum Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi

Chornicon Pictum (Marci), ed. Toldy, p. XVII; ed. Florianus, vol. II, p. 120:

„remanserunt autem ex hunis virorum tria milia, qui per fuga interfugium erepti de prelio Crumheldino in campum Chigle mezei se colligere procurarunt. Qui cum timentes occidentis nationes ne eos inuaderent ex abrupto ad Erdeelew intraverunt, non hungaros,

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

în Carpați, „montes confinii”[41]; indiferent dacă are vreun miez de adevăr istoric asertiunea despre „alfabetul împrumutat de secui de la români” (chirilic? ori așa-numita „rovășirăs”?)[42] și dacă pasajul cronicarului Simon conține unele nepotriviri sau chiar anacronisme, reflectînd adică o situație etnică din veacul al XIII-lea ori al XII-lea (aproape de vremea sa) transpusă în veacurile IX-X, cînd ar fi ocupat secuii teritoriul la granița estică (in montibus confinii). Dar nu este probabil că secuii să fi pătruns în estul Transilvaniei (Ardeal Erdeelew) înainte de veacul al XII-lea. Un pasaj documentar atît de limpede, evident, precis ca acel din Kézai (și la fel alte documente despre români) apărînd incomod pentru unii la sfîrșitul sec. al XIX-lea

non Hunos, sed Zaculos vocaverunt. Isti enim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt remeasse, redeuntibus in in Ruthéni(a)e finibus occurerunt, insimulque Pannonia conquestata, pertem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannoni(a)e, sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur. Isti quippe Zaculi in Grecia periisse Chabam putavernut”

sed Zakul alio nomine vocaverunt. In vita quidem Atyle infesti fuerant ipsi Huni occidentali nationi (natione). Isti etenim Zekuli hunorum sunt residui, usque ad aliorum Hungarorum in campo prefato commorantes. Dum ergo Hungaros iterato in Pannoniam redire cognovissent in Rutheniam eis occurerunt conquestrantes simul Pannoniae regionem. Qua quidem conquestrata, in eadem sortem remanserunt, uttamen Hungari voluerunt, non in plano Pannonie, sed cum Vlachis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Vlachis commixti litteris ipsorum perhibentur. Isti namque Zakuli Chabam in Grecia periisse putaverunt”.

[41] Pić, AbstR., p. 115 („auch hier muss man eine rumänische Massenbevölkerung voraussetzen”); D. Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, în MemIst, II, XXIX, 1906—7, p. 572; Xenopol, *Istoria Românilor* (ed. III), I, p. 137; Iorga, RevIst., VII, 1921, p. 21 ș.a. Relevînd (la fel ca alți eruditi) valoarea documentară excepțională a pasajului din cronica lui Simon de Keza, G. Popa-Lisseanu (*Fontes historiae DacoRom.*, IV, p. 17) observă că „Simon de Kéza vorbește despre secui, Zakuli cari locuiau nu numai în munții Bihorului, ci și în munții Ardealului, împreună cu românii ...”. Este evident că Keza vorbește de Secuime, ținutul unde secuii erau stabiliți (în „scaune”), nu de vreo zonă intermediară între Secuime și Ungaria, de pe traseul parcurs de ei în migrația treptată dinspre vest pînă în arcul carpatic. Expresia *sortem habuerunt* înseamnă „au primit o parte (teritoriu)”, nu că „au avut aceeași soartă (destin)” cum înțelegeau unii istorici români, traducînd „ad litteram”: *sortem* = „soartă”. Vezi și Le Montague/della Transilvania/sono tutte habitate da Valachi, Ascanio Centovio, s. XVI (Dacia, 1970), p. 529.

[42] Despre așa-zisul alfabet secuiesc, ori „vlaho-secuiesc”(?), cf. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 116—123; Sebestyén G., *Miként bizonyosodott be a székely rovásie és hitelesség* [Cum s-a verificat autenticitatea scrierii cu răvașuri a secuilor], în EmlSzM., p. 244—251.

a fost eliminat și anihilat astfel: „aici de sigur nu e vorba de rumuni, ci de alt popor, anume de bulgari ...”[43].

Timp de vreun veac și jumătate, informațiile despre români în Secuime lipsesc pînă acum, dar nu fiindcă ar fi lipsit de aici populația rustică românească, ci din cauză că vreme îndelungată izvoarele documentare disponibile (cronici, hrisoave, conscripții, scrisori etc.), apărute cam tîrziu, nu fac mențiune decît de stăpîni puternici, bine înarmați și războinici, oameni cu privilegii, organizatori și exploatatori îndemînateci, — deloc sau mult mai puțin despre populația supusă, aservită, mai săracă, neorganizată în formații statale și militare proprii de tip superior. Evident că în anumite perioade și locuri existau și există oameni muncitori și colectivități în afară de cei pomeniți în documente, fiind chiar mult mai numeroși cei ignorați de sursele documentare, al căror pronunțat caracter de clasă nu-l mai ignorează nimeni azi. Este cazul și în Secuime, unde românii reapar (în documentele cunoscute pînă acum) abia la începutul veacului al XV-lea: cnezatul din Bretcu (infra, p. 217) și cîteva antroponime (nu toate absolut sigure, infra, p. 219), iar în veacul al XVI-lea era un fapt notoriu că fiind răspîndiți în toată Transilvania („Valachi ... sparsi hinc inde per totum regnum”)[44], erau amestecați între s e c u i m u l ț i r o m â n i, care nu vorbeau ungurește” („detti Scituli quasiscitipiccoli, [secuii] rimasti et mantenuti piu di qualsiasi popoli; in quel paese munito di natura et pel sito in molti luoghi aspro. Sono pero con essi misti molti Valachi ...; usano tutti la lingua ungaresca, eccetto quei Valachi, i quali fra loro sono misti”)[45].

[43] Nagy G., în SzMÉrt., II, 1891, p. 210, 213 (după Réthy: „azon oláh elemben tehát[?] melylyel a hagyomány szerint a székelyek vegyültek, mint hogy *rumun* nem lehetett, mindenesetre bolgárokatkell keresnünkt”); cam la fel UdyT., p. 76 ș.a. Adică, din cronici (Kézai, Anonymus etc.) se alege ce apare convenabil; ce nu (atestarea românilor-vlahi) rămîne „legendă, anacronism, termen impropriu” etc.; de aceea „lipseau” românii (olahii) în Secuime pînă în ... veacul al XVIII-lea: un trucaj grosier, dar util și necesar unor istoriografi cînd este vorba de români, — ceva analog procedeului și „logicii” lui Orbán B. (infra, p. 85): românii ortodocși din Secuime „nu erau români ortodocși”.

[44] Ant. Verantius (Verancsics), în MonHHist., Scriptores, II, (Buda) Pest, 1857, p. 143.

[45] Informație dată în 1584 de italianul Antonio Possevino, în scrierea despre *Transilvania* (publicată de A. Veress, *Fontes rerum Transilvaniae*, Cluj, vol. III, 1913, p. 52; cf. IstTr., p. 202). Cf. și Giovanandrea Gromo, *Compendio di tutto il regno posseduto dal re Giovanni Transilvano*, publicat în *Apulum* (Alba Iulia), II, 1943—5 (1946), p. 162. Informațiile date în cărticica *Respublica et status Hunariae*, edit. Elzeviriană, 1634, p. 11—14 sînt confuze; p. 11 „... utpote Ciculos et Hungaros. Inter quos ipsi Valachi eiusdem provinciae incolae, in quibusdam desertis possessionibus et villis resident, genus hominum durissimum ...”, p. 14 „Valachi etiam hanc terram, sed sparsim sine certa sede incolunt” este neclar dacă se referă la toată Transilvania, adică și la Secuime (cf. RevTr., V, p. 16).

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Acești români trebuie să fie cei cuprinși alături de secui, între acei „incolae sedium Siculicarum" pe vremea stăpînirii lui Mihai Viteazul în Transilvania[46]. Din veacurile XVI—XVII există atestări numeroase de antroponime (românești), împreună cu mențiuni despre „Olahi" în documentele Secuimii, unde românii erau răspîndiți p e s t e t o t, la fel ca în restul Transilvaniei : nu este sat, nu este oraș, nici cartier în care ei să lipsească („sunt sparsi Transilvania tota ipsa que Siculia, in fundis etiam et sedibus Saxonum. Non pagus, non oppidum, non suburbium est quod suis careat Valachis"), cum releva în a. 1702 un călugăr iezuit german bun cunoscător al stărilor din Transilvania[47]. În veacul al XVIII-lea apar cîteva conscripții ale populației de confesiune românească (orientală, greacă), două întocmite la a. 1733 și 1750 de către forurile ecleziastice ale românilor : recensămîntul episcopului Inocențiu Micu-Clain (1733) și al lui Petru Pavel Aron (1750)[48] ; a treia conscripție din a. 1760—1762 a creștinilor ortodocși și uniți de rit grecesc (parohii, familii) din Transilvania a fost organizată de generalul Nicolaus Adolf von Buccov, comandantul trupelor austriece în colaborare cu baronii L.B. de Möringer (consilier al tezaurariatului, secretarul comisiei) și Fr. L. Dietrich, consilier[49]. Toate trei statisticile erau incomplete, evident, cu largi lacune, dacă se are în vedere faptul că au fost înregistrați numai locuitorii ce se declarau de „lege românească", s t a b i l i, așezați definitiv în satele secuiești și deci organizați din punct de vedere social-ecleziastic, avînd astfel o încadrare ierarhică fiind puși la contribuție cu muncă și dări[50]. Desigur că o parte dintre românii din Secuime erau trecuți la confesiunile ungurești ; toți cei de „confesiune grecească" erau evident români (cf. de ex. infra, p. 78), dar nu numai aceștia, căci chiar la mijlocul veacului al XVIII-lea „secuii" din Vlăhița (Oláhfalu) erau romano-catolici (cf. infra, p. 77). Conscripția o r t o d o c ș i l o r („Diocesis Transilv. Disunita") făcută în a. 1805 înregistrează grupuri numeroase, masive, mergînd uneori pînă la 40 — 60 familii (adică 200 — 300 suflete) în sate din vechile scaune Odorheiu, Mureș și Treiscaune[51]. Se poate, admite că vreo 25—30%, eventual ceva mai mult din totalul populației în cele patru scaune era românească pe la a. 1800, pînă la mijlocul veacului al XIX-lea. Nu este posibil și poate nici util a se încerca întocmirea unor tabele detaliate sinoptice ale acestei populații românești, din veacurile XVIII—XIX (lucru ce a fost încercat)[52] ; rezultatele nu pot să aibă valoarea de statistici, din cauza caracterului lacunar și aleatoriu al datelor disponibile. Alți informatori la sfîrșitul sec. al XVIII-lea oferă indicații disparate și fortuite, vagi, parcă intenționat lacunare, unele evident greșite asupra elementului românesc în teritoriul Secuimii[53].

[46] Documentul de libertăți și privilegii acordat secuilor : „Siculis et incolis sedis Siculicalis Udvarhely", *Történeti Tár*, 1880, p. 780 ; L. Szádeczky, *Erdély és Mihály vajda* [Ardealul și voievodul Mihai], Timișoara, 1893, p. 313, — citate și acceptate de N. Sulică, Reînv., 1937, p. 16—17, contestate de Tóth, ErdM., 1942, p. 500. Indiferent dacă în aceste documente sînt sau nu subînțeleși românii din Secuime, prezența lor peste tot, aici este atestată nu numai de cronici, dar și de numeroasele mențiuni despre ei în documente și antroponimele din veacurile XV—XVI.

[47] Andreas Freyberger, *Historica relatio uniohis Walachicae cum Romana ecclesia factae anno 1701* (ms.), citat de N. Dobrescu, *Fragmente privitoare la istoria bisericii române*, Budapesta, 1905, p. 61—64 ; cf. IstTr., p. 207.

[48] Recensămîntul din 1733 : N. Togan, Trans., XXIX, 1898, p. 169—213 ; A. Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, Blaj, 1900, p. 304—415 ; cel din 1750 : A. Bunea, Trans., 1901, p. 237—292 ; cf. Z. Pâclișanu, RevTr., I, p. 203—213. Ambele recensăminte au fost analizate și confruntate după principii și preocupări confesionale ortodoxe de către V. Ciobanu, AnIstN., III, 1924—5 (1926), p. 617. Pascu, IstTr., p. 247.

[49] Datele au fost publicate integral de V. Ciobanu, *Statistica românilor din a. 1760—1762*, în AnIstN., III (1926), p. 616—700. În scaunele secuiești înregistrează : 854 familii în Odorheiu (p. 675—678), 1865 familii în Treiscaune (p. 678—680), 765 familii în Ciuc (p. 681—2), 2124 familii în Mureș (p. 683—6) ; cf. infra, p. 73—76 ; N. Giurgiu, *Trei conscripții din sec. al XVIII-lea privind populația românească a Transilvaniei*, în StUn., Istorie, 1966, p. 55—65. — Populația românească (de confesiune orientală) apare repartizată uniform în t o a t e s a t e l e Secuimii, fiind însă în proporție mult mai redusă decît apare în același conspect prin alte comitate ale Transilvaniei, unde a rămas majoritară pînă azi, în unele sate ajungînd chiar pînă la 2—300 familii (AnIstN., III, p. 699 etc.). Ion D. Moga, *Numărul românilor în Principatul Transilvaniei*, în Trans., LXXII, 1941, p. 285—291 ; RoumTr. ; D. Prodan, ImigR., p. 17—21.

[50] Cf. Prodan, ImigR., p. 41.

[51] Eugen Gagyi de Etéd, *Documente istorice. Regulatio Diocesis Transilvaniae Disunitae anno 1805*, în Trans., XLII, 1911, p. 38—61, 148—171, 266—294 ; p. 266—272 Secuimea.

[52] G. Popa-Lisseanu, *Sicules et Roumains* (1939), p. 65—78 ; SecRom., p. 130 — 151 (ca și în lucrări anterioare) prezintă tabele după județe, comitate, cu satele în ordine alfabetică (numirea ungurească în paranteză), cifrele populației românești, indicate în conscripțiile din a. 1733, 1750, 1760, 1805, 1871 și 1903.

[53] La autori ce nu aveau preocupări de informare corectă, cum era Teleki D. (infra, p. 78), iar la a. 1799 grofui Teleki József, *Uti jegyzések*, közli Domokos Pál Péter [Însemnări de călătorie, publicate de D. P. P.], Cluj, 1937, 63 p. ; cu toate că promitea informații și „despre populația localităților" din Secuime (p. 13 „az a hellység lakosairol. Népességéről"), oferă de fapt foarte puține date concrete, utile despre români ; p. 13 în scaunul Mureș, „ei sînt cam 1/3 parte din locuitori" ; p. 14 în orașul Tîrgu Mureș o „capelă despre care se spunea că a fost făcută de Mihai Viteazul (la renovare s-au găsit picturi de sfinți valahi)" ; p. 16 în Gorunca „unguri și români" ; Murgești „jumătate secui jumătate români" ; p. 26 în scaunul Odorheiu nu menționează români, ci numai confesiuni românești („oláh vallások") ; p. 27 la Bețești (Bethfalva) în 50 case locuiesc și români ; la Porumbenii Mari, 200 gospodari (sazda), nici un român [cu toate că satul era parțial românesc în veacul al XIX-lea] ; p. 29 în orașul Odorheiu „sînt și români puțini" ; p. 31 la Căpîlnița (care ca și Vlăhița fusese românească) nu menționează români (cf. infra, p. 61) ; p. 38 la Gheorgheni puțini români ; p. 51 Várhegy (cf. infra, p. 77) ; p. 52 la Sf. Gheorghe sînt 206 gospodari secui, 40 gospodari români (în 1760 erau „49 familii de non-uniți", AnIstN., III, p. 678).

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

La începutul veacului al XIX-lea, populația românească prevalent rustică era încă foarte numeroasă, compactă, în deplină continuitate în fiecare sat, prin toată Secuimea, ca și în orașe, tîrguri, cum rezultă clar din conscripțiile și șematismele celor două confesiuni, din prezența vechilor biserici (sau comunități cu filii) și cimitire „valahe" în toate satele. Cîteva indicații utile oferă monografia medicului ardelean sas [54] D.G. Scheint despre „țara și poporul secuilor" (1833), de caracter cam general, foarte sumare și chiar superficiale, cît putea fi așteptat din partea unui doctor entuziast admirator mai mult al „cavalerismului" eroic al secuilor [55] decît al realităților populare, privind situația socială și economică : între „popoarele tolerate", românii, veniți probabil din alte zone (după opinia sa), ca un amestec de slavi și coloniști romani, vorbind un idiom romano-slav și numindu-se „Rumuni", locuiesc în sate și pe la marginea tîrgurilor, ca și în suburbiile orașului Tîrgu Mureș ; se ocupă cu agricultura, mai ales creșterea vitelor ; românii liberi ca proprietari de pămînt nu există în afară de cei care locuiesc în „munții revendicați" și care sînt supuși nobilimii [56]. Mai importante, concrete și concludente apar indicațiile cuprinse în „lexiconul geografic-statistic al Transilvaniei" (SbLex.) de I. L e n k (referindu-se și la Șematismul din a. 1835), care dă grupe românești masive în 130 sate, iar în alte 122 locuind amestecați secui și români ; deci limba românească era încă

[54] *Székelység*, III, 1933, p. 82.

[55] Cartea este dedicată de autorul medic, în termeni romantici, „den Manen der um Fürst und Vaterland verdienten Szeklern".

[56] Daniel G. Scheint, *Das Land und Volk der Szekler in Siebenbürgen, in physischer politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht*, (Buda)Pest, 1833, p. 141—145 „Geduldete Völker. Ausser den Szeklern, welche das allein bevorrechtete Volk im Szeklerlande sind und allein die Verwaltung der Angelegenheiten des Volkes und Landes besorgen, giebt es noch viele andere Völker, welche theils aus den angränzenden fremden Ländern, theils aus anderen Theilen Siebenbürgens sich hier angesiedelt haben und den Achutz der Gesetze geniessen, ohne an der Verwaltung irgend einen Antheil nehmen zu dürfen welche also bloss geduldet sind. So findet man : *1.* wenige Sachsen . . ., (Szászfalu), *2.* Deutsche . . ., *3.* Armenier . . ., *4.* Wallachen ; diese mögen sich aus den angrenzenden Moldau und Wallachey und aus anderen Theilen Siebenbürgens hieher gezogen haben ; die Sprache, Religion, Sitten und Gebräuche haben sie gemeinsam mit jenem Volke, welches ein Gemisch von Slawen und römischen Colonisten ist, die Wallachey und Moldau bewohnt und in Siebenbürgen unter den übrigen Nationen angesiedelt lebt, eine römisch slawische Sprache spricht und sich Rumuni nennt. In ihrer Kleidung sind sie sehr einfach und bereiten sich fast alle Kleidungstücke selbst. Sie wohnen in Dörfern und an den Enden der Marktflecken, so wie in den Vorstädten von der k. Freystadt Maros Vásárhely (Tîrgu Mureș) ; sie ahmen die Bauart der anderen Einwohner nachlässig nach, treiben Ackerbau, leben aber liebsten von der Pflege des Viehes und vom Hirten-Dienst. Diejenigen welche an den Gränzgebirgen wohnen, miethen die Prädien und ganze Gebirgsstrecken von den Szekler Communitäten und dem begüterten Adel, ziehen hier Ziegen, Schafe, Schweine und Hornvieh. Freye Wallachen mit eigenen Feldgründen giebt es im Szeklerlande nicht, ausser denen, welche die revindizierten Gebirgen bewohnen, sie sind Unterthanen des Adels . . .".

vorbită în cel puțin 250 sate (peste jumătate) din toate localitățile, în timp ce între anii 1920 și 1940 româna era cunoscută și vorbită în abia 30 de sate, mai puțin de 10% (cf. LucrGeogr., III, p. 117). O grupare a indicațiilor lui Lenk privind populația satelor din Secuime („măghiari — români"), după zone : județe, plăși, văi, prezintă Balogh (NfMgy., p. 638—666), coloană deosebită „fajnépesség félszáz év előtt volt", cu multe lacune față de situația reală (cf. infra, p. 55—76). Atare lacune apar cît se poate de firești în metodele și mentalitatea de clasă din vremea feudalismului, cînd populația românească subjugată și deposedată, cu minimă importanță social-juridică, fără de rol politic, la un nivel economic inferior în ansamblul societății poliglote ardelene, era neglijată de documentele oficialității, ignorată sau minimalizată de unii istoriografi și eruditi care abia o menționează cu numele, dar oferă unele amănunte asupra ei, — cu toate că era vorba de principalul factor economic, producător de bunuri pentru existența întregii societăți (supra, p. 27). Alți autori din veacul al XIX-lea nu prea dau cifre statistice, ci numai largi evaluări despre elementul social-etnic românesc în Secuime, ca de ex. la 1857 E. A. Bielz din Sibiu [57]. În a. 1910, recensămîntul oficial ungar [58] înregistra în cele patru județe cu populație secuiască (adică : Ciuc, Treiscaune, Odorheiu și Mureș) 612 000 locuitori, din care numai 114 270 (18%) de limbă românească, dar 138 763 de confesiune

[57] E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Hermannstadt (Sibiu), 1857, 614 p. ; la p. 430 „Bezirk Sepsi-Szt-György (Sfîntu Gheorghe) 29 267 Menschen, welche der Mehrzahl nach Szekler-, aber in nicht unbedeutender Menge auch der rumunischen Nation angehören" ; p. 431 „Bezirk Barátos (Brateș), die meinsten Szekler und nur wenige Romänen" ; p. 433 „Bez. Kézdi-Vásárhely (Tîrgu Secuiesc) — meist Szekler, aber auch in nicht unbedeutender Anzahl Romänen sind", p. 439 „Bez. Gyergyó-Szt-Miklós (Gheorgheni) — der grösste Theil Szekler, aber auch sehr viele Armenier sind", fără a menționa pe românii din zona Gheorgheni (mai numeroși decît în alte zone ale Secuimii) ; acest caz arată limpede caracterul fortuit și foarte lacunar al informațiilor lui Bielz ; care la p. 441 dă în „Bez. Szitáskeresztur (Cristuru, fost I. G. Duca) — auch viele Romänen", ignorînd complet fenomenul maghiarizării lor. Indicațiile vagi ale lui Bielz (ca și ale altor autori din veacul al XIX-lea) se explică prin lipsa unor cifre exacte și a situației neclare, șovăielnice a multor „secuizați". Numai odată, în *Kurzgefasste Erdbeschreibung von Siebenbürgen*, ed. II, Sibiu, 1858, p. 57 Bielz prezintă o cifră : 21 859 români (față de 149 767 secui, 7 877 armeni ș.a.) în comitatul (Kreis) Odorheiu care cuprindea 6 prețuri (Bezirk Baraolt, Cozmeni, Miercurea Ciuc, Gheorgheni, Cristur și Odorheiu) ; cifra este mult sub real. Încă mai puține date oferea la începutul veacului al XIX-lea, alt autor sas, preotul brașovean L. J. Marienburg, *Geografie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Sibiu, 1813, II, p. 157 „Udvarhely szék, 40 000 Einwohner, bey weitem der grösste Theil Szekler und nur wenige Walachen", p. 165 Treiscaune niciun român, p. 184 Ciuc „40 000 Menschen, grösstentheils Szekler und nur einige Armenier", p. 196 Mureș „29 217 Menschen im Jahre, 1766 ohne die Walachen, welche den dritten Theil der Einwohner betragen haben dürften".

[58] Cf. de ex. tabele sinoptice întocmite de Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul*, București, 1915, 14 (naționalități), 75 (confesiuni) ; ErdÉvk., 1940—1, p. 251.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

greacă, deci 22,6%, adică mai puțin de 1/4, — care este evident mult sub numărul real (cum s-a spus și se va observa mai jos), dacă se ține seama de proporțiile uriașe, de dată veche — din veacul al XVII-lea, sau chiar anterior — a fenomenului deznaționalizării în Secuime. În baza datelor culese la fața locului prin a. 1920—1940, cu noi informații orale, declarații, tradiții și amintiri ale unor grupe de țărani (mai ales bătrîni), documente, matricole, materiale arheologice (biserică sau ruine, clopotnițe, cimitire, cărți bisericești etc.) și numeroase antroponime tipice, unii istorici, geografi și publiciști români considerau că în „scaunele siculice" numărul populației românești fusese mult mai mare, poate chiar peste 40%, fiind adică între „secui" aproape jumătate români secuizați (maghiarizați); aserțiune ce nu pare — în ciuda unor „aparențe" — tocmai exagerată, iar dacă nu poate (și se pare că nu va putea vreodată) să fie dovedită în chip peremptoriu cu cifre absolute ce sînt greu de stabilit, nefiind probabil consemnate în documentație, nu poate fi nici contestată ca ceva lipsit de baza realităților, sau total fals. Prin a. 1920—40, românii din Secuime (între Mureș și Carpați) erau abia 12,15% sau chiar mai puțini [59]. Acțiunea de „reromânizare" în anii 1930—40 (infra, p. 134) a izbutit să recupereze abia cîteva sute, maximum 2—3 000 persoane în mediul rural. Numărul exact al celor integrați și pierduți astfel în masele ungarofone nu va fi determinat poate niciodată, din simpla cauză că însuși fenomenul maghiarizării nu poate fi documentat pînă la începuturile lui ce par să fie chiar din primele decenii după stabilirea și regruparea secuilor aici, — cu toate că majoritatea românilor încă în sec. al XVI-lea nu vorbeau limba maghiară (supra, p. 47).

În tentativa de evaluare a proporțiilor acestei populații de origine română maghiarizate nu trebuie pierdut din vedere lacunele mari și natura falsă a indicațiilor sau statisticilor în diferite etape din veacurile XVIII—XIX, ca și lipsurile cu erori grave în cercetările întreprinse de români între a. 1920 și 1940, care ar fi fost necesare și puteau ușor să fie multilaterale și aproape exhaustive, completînd astfel — fie chiar și cu lungă întîrziere — marile goluri ori rectificînd falsurile din statistici (cf. în legătură cu rezultatele din tratatul statistic demografic al lui Balogh, NfMgy., infra, p. 89—90). Scăderea pînă aproape de totală dispariție a elementului românesc a fost favorizată nu numai de maghiarizare (secuizare), ci — proporțional — și de fenomenul e m i g r ă r i i masive spre alte țări, din motive economice și social-politice (supra, p. 38).

[59] Cf. numai cîteva exemple ilustrînd felul cum „a scăzut" brusc, uneori pînă la totală dispariție, prin a. 1900, elementul etno-lingvistic românesc, infra, p. 79—84.

Lacunele statisticilor. Realitatea populară: (I) Ciuc, (II) Treiscaune, (III) Odorhei, (IV) Mureș. Ținînd seamă de axioma că orice materiale și probleme lingvistice-onomatologice pot fi înțelese și explicate just numai în strînsă corelație cu realitatea umană social-etnică din care au rezultat și pe care o reflectă în măsură variabilă, — se impun cîteva observații, rectificări și completări ilustrînd raportul dintre datele statistice și realitățile populare din localitățile (mai ales rurale) în Secuime. Nu se poate încerca aici întocmirea unui tabel complet conținînd măcar indicații asupra tuturor localităților ce au acum ori aveau de curînd și mai demult (veacurile XVII — XVIII) populație românească; pentru asemenea lucrare de mari proporții (cum s-a spus) este absolut necesară o prealabilă documentare amănunțită, de arhivă și de teren, mult mai amplă, dacă nu exhaustivă, de care nu dispunem în măsura dorită. De aceea, sînt înfățișate deocamdată numai cîteva informații și date comparative în chip de c o m p l e t ă r i provizorii mai diferențiate la indicațiile date în marea lucrare de statistică demografică despre „populațiile Ungariei" (NfMgy., 1902) de Paul Balogh, care la începutul veacului făcea o largă sinteză a situației în felul cum era oglindită în datele statistice, comparîndu-le cu indicațiile lui Lenk (SbLex., 1839), ca și cu repartizarea după „naționalitate" și după confesiuni (cf. Șematismele Blaj și Sibiu) a populației din Secuime. Aci elementele populare românești ignorate „oficial" și în bibliografie (dar existente efectiv, în realitate „pe teren") pot fi parțial detectate chiar numai pe baza criteriilor lui P. Balogh și a statisticilor utilizate de acesta. La stabilirea obîrșiei românești însă trebuie să se aibă în vedere nu numai indicația largă (dar pozitivă, utilă, deși unilaterală) a lui Lenk „von Seklern und Walachen bewohnt", ci și confesiunea (cum face parțial Balogh), adică toate mențiunile despre comunitățile de religie greacă (filii), ca și niște criterii pe care acesta nu putea și nu avea interes să le caute spre a le pune la contribuție: antroponimele, conștiința sau chiar numai simpla amintire vagă (însă realistă, pozitivă) a unor grupuri de „secui" că ei „sînt (ori au fost) olahi", resturi arheologice (biserici, clopotnițe, cimitire), toponime minore, locuri etc., — căci în cercetarea istorică interesează în primul rînd, dacă nu exclusiv trecutul, adică t o t „ce a fost", de unde se poate justifica și înțelege mai corect tot ce „este, ce a mai rămas". Dintre criteriile „suplimentare" (față de ale lui Balogh), mai numeroase și concrete sînt în primul rînd a n t r o p o n i m e l e (infra, p. 229—233) românești (latine-romanice sau slavo-române) existente azi ori în veacul al XIX-lea și mai înainte în f i e c a r e l o c a l i t a t e din Secuime; este un material imens, ce nu a putut să fie colectat integral, dar din cel consemnat în documente, condici parohiale, matricole, acte, în presă, epitafuri, epigrafe diverse, literatură etc., aici putem semnala

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

abia cîteva exemple și „specimene" la unele localități, căci ele se repetă în majoritate cam aceleași din sat în sat. De altă parte, indicațiile sumare pentru veacul al XIX-lea despre c o n f e s i u n i oferite în ședințele eparhiale (Blaj, Sibiu) sînt — ca date „minime", aproximative, conscripțiile din veacul al XVIII-lea (supra, p. 48) — de utilizat cu rezervele și spiritul critic impus de lacunele lor firești: cifrele precise și comode oferite de șematisme (de ex. 1835, 1865, 1880, 1900, Blaj) nu pot cuprinde pe toți cei de origine și credință românească, la data respectivă, ci numai pe parținătorii declarați ai parohiilor ce nu trecuseră la confesiuni ungurești; uneori cifrele indicînd „suflete" sînt repetări necontrolate, nepotrivite cu realitatea evaluată.

Cum s-a spus și repetat, existența populației românești și etapele mari ale procesului „dispariției" sale se oglindesc în linii generale (dar corect, concret) în documentarea din veacurile XIII—XVIII și în criteriile cu indicațiile din cartea lui Balogh (NfMgy., cam departe de a fi complet informată, deplin obiectivă), care grupează judicios și inteligent, practic, localitățile din Secuime în tabele după văi și mici compartimente geografice în cadrul județelor și plășilor din a. 1900. Majoritatea absolută a satelor Secuimii erau la începutul veacului al XIX-lea locuite de secui și de români („von Seklern und Walachen bewohnt" SbLex., 1839); cele în care nu sînt menționați români ca atare, au comunități confesionale românești („grecești"), iar în altele apar în grupuri sau izolat antroponime române prezente în fiecare sat și oraș al Secuimii. Alături de satele (majoritatea) care la a. 1839 erau „maghiare (secuiești)-române" și erau încă maghiare pe la a. 1900, vor fi relevate mai ales în primul rînd cele unde existau comunități confesionale „grecești" după indicația lui Lenk și cele care nu au asemenea indicație, dar există antroponime; astfel, în satele unde nici statistica utilizată de Balogh nu m e n ț i o n e a z ă români, ei pot fi relativ ușor detectați prin alte mijloace documentare cum sînt cele menționate mai sus. Prin urmare, satele secuiești notate la a. 1839 (după Lenk, SbLex.) de către Balogh (NfMgy.) ca „magyar-román" și care au populație românească declarată ca atare cu confesiune și antroponime românești, *nu sînt repetate* în tabelul nostru (după județele delimitate la a. 1876, supra, p. 33); aici se fac numai *întregiri* și *rectificări* provizorii la repertoriile schematice ale lui Lenk și Balogh (NfMgy., p. 638—666) [60]. În vederea simplificării sistematice a lucrurilor, din imensul material documentar sînt prezentate aici numai cîteva indicații asupra populației celor patru foste județe ale Secuimii.

I. *Ciuc*. Recensămîntul din anul 1760 înregistra 760 familii de români (uniți și ne-uniți), AnIstN., III, p. 681—682; meșteri români (nume) în cîteva sate, din sec. XVII—XVIII: ErdMest., p. 8. Despre vechiul județ Ciuc (scaunele Ciuc, Giurgeu, Casin), cf. monografiile pe „scaune" (județe): Benkö, CsGyK., care la p. 46—47 dă și un tabel al populației pe naționalități: 76 061 secui, 12 834 români; statistica din 1890: români 14 470, de confesiune românească 18 597 (*A magyar korona országainak helységnévtára*, szerk. Jekelfalussy J., Budapest, 1892, p. 166—167; Vitos Mózes, *Csikmegyei füzetek*, Miercurea Ciuc, 1894 (infra, cap. II, n. 13); T. Nagy Imre, *Csikmegye közgazdasági leirása*, Budapest, 1902, 43 p. (extras din revista *Közgazdasági Szemle*, 1902), p. 3—4: toată poporația românească din Ciuc ar fi „imigrată pe neobservate . . ." în cursul veacurilor; Czirbusz G., *Magyarország a XX. évszázad elején* [Ungaria la începutul veacului al XX-lea], Temesvár-Timișoara, 1902, p. 489: 15 936 români, dar 21 000 de confesiune românească; Șemat., 1923, p. 74: în a. 1911 de religie românească 22 000, în 1923 numai 17 000 în protopopiatul Giurgeu (Gheorgheni); Endes, CsGyKSz.; Chindea; S. Moldovanu, *Țara Noastră* (1894), p. 295—296 [61].

NfMgy., p. 638 T u l g h e ș jud. (Harghita), românesc (a. 1939) este notat ca unguresc (cu abia 1/4 români); L u n c a de Sus și de Jos, românești (a. 1839) sînt maghiare cu vreo 10% români; p. 639 în plasa Gheorgheni mai puține maghiarizări la sate (Ditrău, Joseni);

[60] Valoroase informații directe și materiale suplimentare (mai ales antroponime) pentru veacurile XIX—XX privind zona Nirajului (Miercurea, Sîntandrei, Iobăgeni-Valea, Gălești, Sînvăsii, Troița etc.) am aflat în bogata arhivă a parohiei ortodoxe române din Miercurea Niraj (prin amabilitatea pr. on. d. Th. Bucur, paroh); alte date pentru perioada 1930—40 ne-au fost furnizate de către doi eminenți cunoscători ai Secuimii: ing. silvic Vasile Rusu (pensionar, Cluj-Napoca) privind în special zona Tîrgu Mureș—valea Nirajului, Cristur; prof. V. Gălnaru (Deva) pentru aceleași zone și Odorheiu-Homorod. Numeroase antroponime românești am colectat personal din monumente și epitafuri, pe unele trasee din toate patru vechile comitate secuiești, cu prilejul unor periegheze arheologice din a. 1964, 1966, 1969, 1976, 1977.

[61] Prin afirmația că „în basinul Giurgeului românii ar fi venit la sfîrșitul veacului al XVII-lea — iar mai înainte nu există nici o urmă despre ei" („a rumének a Gyergyói medencében való megjelenése legalább a XVII. század végére tehető. Csík-, Gyergyó- és Kászonszékek egy 1726-ból való elöterjesztése már « a Moldovából régen bejött és itt megtelepedett s az öfelsége szárnyai alatt nyugutt olánok »-ról emlékezik meg; ei orrásból, amely éppen ezeknek « az oláhoknak és fiainak » ujabban Moldovába való visszátelepitésére panaszkodik, árra következtethetünk, hogy e területen a rumének állandóan hullámzó, változó népiségtörténeti tényező volt . . . Forrásaink szerint 1712-ben Szárhegyen, Ditrón és Szentmiklóson már megtelepült rumén lakosságról (SzOkl., VII, 158) beszélnek, holoot elöbb semmi nyomuk", GyHNev., p. 5—6 (Szabó), autorul filolog și arhivist clujean se înșeală ori vrea să înșele pe cititori, cramponîndu-se de cîteva elemente ori mici grupe de români imigrați din Moldova (unii reveniți) și ignorînd nu numai informațiile generale despre români în t o a t ă Secuimea (veacurile XIII—XVI; supra, p. 44—48), dar și pe cele speciale privind zona Ciucului și satele din Giurgeu ce menționează elemente etnice care nu sînt deloc imigrate („Blacki, Olahi"), amestecați cu secuii în cîteva conscripții și documente.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

în Remetea (Gyergyó-Remete) filie la parohia rom. din Subcetate (SbLex., III, p. 386—387) antroponime *(Csortán, Ivátson*; CsGyK., II p. 156 etc.); Lăzarea (Gyergyó-Szárhegy) filie la parohia Gheorgheni (SbLex., IV, 117), antroponime românești *(Baicu, Danciu, Iváncso, Kolcser, Lucaciu, Ghenciu, Moga, Oláh, Sztupár, Todor, Bogdán, Vakár* etc. [armeni?]; BulEBiopol., VI, p. 51 ș.a.); SzékFalu, p. 99 „Sajgó József az *Oláh* János jószágán megtörvenyeztetett fát elköltötte", 131 *Dobrán* Sorka, 186 *Daradits* Mihály, 242—3 *Oláh* Antal testvér volt *Oláh* Katalinnal, 293 *Oláh* István huszár; Valea Strîmbă (Tekeropatak), filie la parohia Gheorgheni (SbLex., IV, 246, 97 suflete, Șemat., 1835, p. 153); Ciumani (Gyergyócsomafalva), filie la parohia rom. din Joseni (SbLex., IV, 321), antroponime românești *(Koszta, Tofán, Koszti, Vaszi, Peter, Bágya, Buzdugán, Kepán, Kocsor, Kolombán* [?], *Damika, Dánduj, Krojitor, Kékéruca, Pitrian, Puja*, NyIrK., X, 1966, p. 82—91); Suseni (Ujfalu) filie la parohia Voșlobeni (SbLex., IV, 351; 90 suflete, Șemat., 1835, 154); un Szöts alias Erszény Karacson la a. 1773 (ErdMest., p. 8); NfMgy., p. 640—641, un număr de 44 localități, toate ungurești la a. 1900, din care 12 erau „ung.-rom." la 1839, dar din cele care fuseseră ungurești la 1839 și erau „curat ungurești" la 1900, „cei mai mulți de confesiune românească sînt în următoarele sate *curat ungurești*: Tomești, Ciceu, Șoimeni, Lăzărești. Aceștia—credem—sînt cu toții elemente de origine românească maghiarizate" (NfMgy., p. 641); dar în: Tomești (Csík-Szt-Tamás) filie la parohia Sîndominic (SbLex., IV, 178; cu 207 suflete, Șemat., 1835, 153); Ineu (Csíkjenőfalva) filie la Sîndominic (SbLex., II, 159; 147 suflete, Șemat., 1835, 153), SzékFalu, p. 111 „iványosi Farkas Vaszi nevezetü román ember — azon lakhelyet amelyen Gligor nevezetü román ember lakott, több, nevit nem tudjuk, és elment Molduvába", 131 „*Talugyán* Stroja nevezetü berszán", 281 „*Nyaskuj* (Neacșu) János, a. 1787; Mădăraș (Csíkmadaras) filie la Sîndominic (SbLex., III, 1; 48 suflete, 1835); în alte sate se constată grupe de români, după antroponime: Racu (Csíkrákos), filie la parohia Frumoasa (SbLex., III, 375; dar numai 15 suflete la 1835), antroponime *(Babeș, Buta, Gheorghi, Kirka, Markus, Ráduly, Száva, Ștefan* etc., BulEBipol., VI, p. 51); Siculeni (Csík-(A) Mádéfalva) antroponime *(Oláh Rádul* a. 1596, *Oláh* János a. 1605, infra, p. 219; Mihail *Raduly*, a. 1765, infra, p. 218; *Bács, Petres, Ráduly, Száva*, BulEBipol., VI, p. 51; *Ráduly* Mózes, SzF., 1882, nr 127, 31 XII ș.a.); Ciceu (Csík-Csicsó) filie la parohia Frumoasa (SbLex., IV, 313; numai 30 credincioși, Șemat., 1835, 154); Șoimeni (Csíksomortány) „von Sekler Gränzsoldaten, Seklern und Walachen bewohnt, in die griech. — unirte Pfarre in Szépviz [Frumoasa] — als Filiale eingepfarrt" (SbLex., IV, 322; numai 25

credincioși, Șemat., 1835, 154); Păuleni (Csík-Pálfalva) filie la parohia Frumoasa (SbLex., III, 254; 25 credincioși, Șemat., 1835, 154); Toplița (Csík-Taploca, NfMgy., p. 640) antroponime Farkas *Thodor, Andra* Mihály 1841, *Todor* Mátyás, 1780, SzékFalu, p. 201, 248; orașul Miercurea-Ciuc (Csíkszereda) numeroase antroponime (ca *Dankó, Ruszuj, Száva, Todor, Vajna, Vákár* etc., ce pot fi în majoritate imigrați din alte zone ale Secuimii sau unii armeni); Jigodin (Csíkzsögöd, anexat la Miercurea-Ciuc) filie la parohia Ciucsîngeorgiu (SbLex., IV, 476; numai 28 credincioși, Șemat., 1835, 153), antroponime (de ex. *Șerbán*, Székelység, III 1933, p. 27); Sîncrăieni (Csík-Szt-Király) filie la parohia Ciucsîngeorgiu (SbLex., IV, 166; 32 suflete, Șemat., 1835, 153); Sîntimbru (Csík-Szt-Imre) filie la parohia Ciucsîngeorgiu (SbLex., IV, 163; 18 suflete, Șemat., 1835, 153); Cetățuia (Csík-Csatószeg *Todor* István, SzF., 1882, nr. 127 (român sau armean?)); Ciucani (Csík-Csekefalva) antroponime *(Balló, Baricz, Becze, Bidiga, Borbát, Bócs, Csobot, Dáncs, Dujut, Dumitru, Ivánicza, Kasza, Kozma, Lácz, Lestyán, Nedelka, Popul, Ruszuly, Sorbán, Sztojka, Voina)*; Vrabia (Csík-Verebes) antroponime *(Handra, Magdo, Nedelko, Oláh, Posztuly Ráduly, Suttar, Tekse, Todor, Urszuly* etc., BulEBipol., VI, p. 51; LucrGeogr., III, p. 112); Tușnad (Csík-Tusnád) filie la parohia Ciucsîngeorgiu (SbLex., IV, 334; dar numai 24 suflete, Șemat., 1835, 153), antroponime (un popă *Răduj* Ferencz la a. 1845, CsGyK., p. 34 Székelység, IX 1939, p. 26, posibil imigrat tot din zona Ciuc; *Todor* Imre, SzF., 1882, nr 108, 26 IX etc.); pe epitafuri în cimitirul bisericii mari din Tușnad-sat (Ferenczy Béláné sz. *Todor* Borbála; *Rafain, Urszuly, Anghelescu* ș.a.); „secuii" de confesiune românească la Tușnad, infra, cap. II, n. 26; Lăzărești (Csík-Lázárfalva) cu biserică „griech.-unirte" filie la parohia Ciuc-Sîngeorgiu (SbLex., II, 418; 115 suflete, Șemat., 1835, 153); Mihăileni (Csík-Szentmihály), meșteșugari la a. 1757 „üdösbb Molnár János (56 ani) kádár [dogar] és m(észáros — măcelar) oláh ember, *Barbuly* alias Mihály Molnar, molnár [morar] jo farago és asztalos" (ErdMest., p. 8); Delnița (Csík-Delne) filie la parohia Frumoasa (SbLex., I, 247; 45 suflete, Șemat., 1835, 154); Armășeni (Csík-Menaság) filie la parohia Ciucsîngeorgiu (SbLex., III, 66; 25 suflete, Șemat., 1835, 153), numeroși români cu nume maghiare (TinS., 1938, nr 46, 17 VII, p. 3); în valea Casinului, Casin (Kászon-Ujfalu) unguresc la 1839, unguresc cu vreo 15% greco-catolici la 1900, cu numai 90 suflete greco-catolici, Șemat., 1835, 154, avea numeroși români la a. 1614: „inquilini" (zilieri) *Oláh* Andrei, *Olá* Ioan, valah cu numele *Vojka*, Hajdu Stefan olá, Varga Ioan olá, Hosszu Stefan olá, servi conducticii *Mihok* flăcău din Firigheaz, Andor olá, *Oláh* Stefan etc., (GenF.,

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

XI, p. 50). În toate satele din zona Ciuc (NfMgy., p. 638—641) antroponime românești sînt numeroase, în documente, presă, epigrafe și epitafuri.

II. *Treiscaune* (acum Covasna), la a. 1760 erau înregistrate 1865 familii de români (AnIstN., III, p. 678—680); din veacurile XVII—XVIII meșteri români în cîteva sate: ErdMest., p. 9—10; monografia județului din a. 1899 (infra, cap. II, n. 66) nu conține nici o informație despre români, numeroși mai ales în zona de est și de sud, ca și în Valea Oltului. După statistica din 1890: 17 360 români, 24 933 de confesiune românească (*Magyar kor. ország. helységnévtára*, 1892, p. 216—217); Czirbusz, *loc. cit.*: 19 439 români, dar 27 226 de confesiune românească; S. Moldovanu, *Țara noastră* 21894), p. 262, după statistica mai nouă, dintre 130 008 locuitori, (4 933 erau români (22 529 greco-catolici și 2 404 greco-ortodocși [greșită proporția, poate eroare de tipar]), p. 257 protopopiatul român greco-catolic din Poian al Treiscaunelor cu 11 parohii și mai multe filii cu 3 186 credincioși; în ed. II (Ardealul), I (1911), p. 154, din 147 000 locuitori, abia 35 000 sînt români, o parte fiind secuizați. Șemat., Sibiu, 1903, p. 58—60: 26 489.

În zona Tîrgu Secuiesc (Kézdivásárhely) fiecare sat are sau avea biserică românească; în orașul Tîrgu Secuiesc, maghiar la 1839 și 1900, exista Canta (Kantafalva), cu biserică ortodoxă (Rom. TgS.); numeroase antroponime (ca *Boda*, *Boér*, *Bogdán*, *Bokor*, *Dobra*, *Dragos*, *Goczman*, *Jakob*, *Todor*, *Vajna* etc.) la intelectuali ori elevi de școală (*Báricz* Árpád, *Dinuj* Géza, *Nyáguly* Lajos ș.a., SzF., 1883, nr 13, 15 II și passim), pot să fie români maghiarizați din cartierul Canta sau mai ales veniți de prin satele învecinate. NfMgy., p. 643—5: Valea Scurtă (Kurtapatak) unguresc (1839, 1900), era filie la parohia Poian (Șemat., 1835), antroponime (*Bokor*, *Mihácz*, SzF., 1882, nr 67, 4 VI etc.); Belani (Bélafalva), unguresc la 1839, unguresc integral rom.-cat. la 1900, era filie la parohia română Poian (SbLex., I, 117), are multe antroponime românești (*Baricz*, *Bidiga*, *Boka*, *Borbáth*, *Dakó*, *Daragus*, *Dobra*, *Komány*, *Kozma*, *Mike*, *Oláh*, *Opra*[62], *Pászka*, *Ráduly*, *Tréfán*, LucrGeogr., III, p. 111; *Balan*, RomTgS., p. 70); Sînzieni (Kézdi-Szt-Lélek) situație identică: biserică ortodoxă veche, filie la parohia Poian (SbLex., IV, 169), antroponime (*Albu*, *Boccsa*, *Borcea*, *Dragomir*, *Hodor*, *Lungu*, *Melinte*, *Milinte*, *Móre*, *Oláh Olá*, *Parkalab*, *Paszka*, *Pop*, *Toma*, LucrGeogr., III, p. 310; SzF., 1885, nr 2 etc.); Mereni (Kézdialmás), filie la parohia Lemnia (SbLex., I, 20); Hilib filie la parohia Ghelința (SbLex., II 119; numai 6 suflete în 1835, Șemat., p. 156; 23 în 1865); Imeni (Imecsfalva) filie la parohia Ghelința (SbLex., II, 170), antroponime (*Bali*, *Barics*, *Boricza*, *Czipa*, *Dobra*, *Koszti*, *Opra*, *Raja* etc., SzF., 1885, nr 24, 22 III); Harale (Haraly) filie la parohia Ghelința (SbLex., II, 89), antroponime (*Folyán*, *Kondra*, *Száva*, SzF., 1885, nr 16, 22 II etc.); Valea Seacă (Szárazpatak) filie la parohia Poian (SbLex., IV, 116; numai 19 suflete, Șemat., 1835, 158), numeroase antroponime (*Baczó*, *Csurulya*, *Glicor*, *Mártin*, *Mátei*, *Opra*, *Popa* etc., LucrGeogr., III, p. 1000, SzF. 1885, nr 4 s.a.); Petriceni (Peselnek, din a. 1907: Kézdikővár), filie la parohia Turia (SbLex., III, 274), numeroși români (*Bokor*, *Gligor*, *Jankó*, *Kosma*, *Opra* etc., SzF., 1884, nr 42, 25 V etc.; LucrGeogr., III, p. 110; RevTeol., XVIII, 1928, p. 78; un primar *Opra* Paul, infra, p. 241); Turia de Sus (Feltorja) antroponime (*Giligor*, *Vajna* etc., SzF., 1884, nr 96, 30 XI); Lunga (Nyujtod) filie la parohia Lemnia (SbLex., II 285, III 152; 25 suflete, Șemat., 1835, 157), antroponime pe epitafe (*Borbáth* András és neje sz. *Ráduly* Anna, *Borbáth* Berta, *Dragomér* Ferencz, *Ráduly* Miklós ș.a.); Săsăusi (Kézdiszászujfalu) filie la parohia Lemnia (SbLex., IV, 121; numai 7 suflete, Șemat., 1835, 157); Tinoasa (Kézdisárfalva) filie la parohia Lemnia (SbLex., IV, 14), antroponime (*Bajkó*, *Bulák* etc., SzF., 1884, nr 94, 23 XI, nr 94, 23 XI, nr 104, 31 XII ș.a.); Hătuica (Natolyka) filie la parohia Ghelința (SbLex., II, 97); Várheghiu (Várhegy, între Let și Țufalău) notat la 1839 și 1900 ca „magyar”, era în 1799 un cătun românesc („Várhegy, a Feketeügy sántzokkal körülvett kastély, egy néhány házokból álló falut skával egygyütt melylyet olahok laknak és a grof Nemes familia bir ...”, Teleki J., *op. cit.* [nota 53], p. 51; dar recensămîntul din a. 1760 înregistra numai o familie de „nonuniti” (AnIstN., III, p. 680); Bita numeroase antroponime (*Bajko*, *Bán*, *Bucs*, *Todor*, LucrGeogr., III, p. 111); Peteni (Székelypetőfalva), filie la parohia Ghelința (SbLex., III, 280); Tamașfalău (Székelytamásfalva) filie la parohia Ghelința (SbLex., IV, 233), antroponime (*Bogdán*, *Tusa*, *Vajna* etc., SzF., 1884, nr 93, 22 XI etc.); Surcea (Szörcse) antroponime (*Bogyó* András, *Opra* Dávid, *Nyáguly* József, Székely Nép, 1907, nr 8, 14 I etc.); Telechia (Orbaitelek) filie la parohia Borosneu Mare (SbLex., IV, 248; numai 16 suflete, Șemat., 1835, 158), antroponime (ca *Mircse* Ferencz, Székely Nép, 1906, nr 30 ș.a.); din Brateș (Barátos) sat „magy.-român” (NfMgy., p. 646) este de menționat în chip excepțional scriitorul român de limbă maghiară Ioan *Mircea* (Mircse János Barátosi történetíró,

[62] Afirmația „*Opra* este nume de familie secuiesc; în forma *Oprea* există și în românește (az *Opra* székely családnév; *Oprea* alakban megvan a románban is”, GyFNev., p. 62) apare adevărată numai cu precizarea „de amănunt” că frecventul antroponim slavo-român a trecut la secui în același fel ca toate cele din tabelul infra, p. 229—233; dacă ar fi fost secuiesc-maghiar autentic, ar fi greu de înțeles ce ce unii (ca Opra Țaul din Petriceni, infra, p. 241) îl schimbă cu nume ungurești.

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

1834—1883, *Magyar írók élete és munkái*, IX, 1903, col. 1—4); Ţ u f a l ă u (Czófalka) filie la parohia Boroşneu (SbLex., IV, 344), antroponime (*Csia*, *Ráduly*, SzF., 1885, nr 14, 15 II etc.); E r e s t e g i u (Eresztevény) 27 suflete în 1835 (Şemat., 158) şi P ă d u r e n i, (fost Beşeneu-Besenyő) 28 suflete în 1835 (Şemat., 157) erau filii la parohia Boroşneu (SbLex., I, 306 şi 131) cu numeroase antroponime (ex. LucrGeogr., III, p. 110—111); în satul C h i l i e n i (Kilyén, „magy.-román", dar cu religia majoritară „kel. gör".; NfMgy., p. 646) de relevat o serie de antroponime pe epitafe (*Bóga* Dénes, *Bogyo* Agnes, *Bokor* Gézáné sz. *Fula* Emma, *Dancs* László, *Fula* György, *Fula* Györgyné, *Juga* numeroşi, *Mark* Antal, *Oláh* numeroşi, la fel *Ráduly*, *Varza* Maria etc.); C o ş e n i (Szotyor) filie la parohia Ilieni (SbLex., IV, 212) antroponime de tip românesc (*Bajkó*, *Boér*, *Csernye*-Cernea, *Daradics*, *Daragics*-Drăghici, *Dobra*, *Dragámir*, *Filip*, *Román*, *Romanics*, *Lepedus*, *Márk*, *Multyán*-Munteanu, *Nika*, *Opra*, *Plugár*, *Ráduly*, *Vánesa*, *Vaszi* etc., LucrGeogr., III, p. 111, epitafe; MemIst., III, XVIII, p. 220—221, veacul XVIII; infra, p. 222); Z ă l a n (Zalán), filie la parohia Valea Crişului (SbLex., IV, 460); B o d o c (Bodok) filie la parohia Ghidfalău (SbLex., I, 154; 54 suflete, Şemat., 1835, 156), antroponime (*Bács*, *Bacsó*, *Boér*, *Czintos*, *Damó*, *Kozma*, *Lunguj*, *Manlo*, *Nako*, *Nyisztor*, *Porodan*, *Ráduly*, *Sinka*, *Zsunkuj*, LucrGeogr., III, p. 111); Z o l t a n (două vechi sate Étfalva — Zoltán) filie la parohia Ghidfalău (SbLex., IV, 473, I 3'0; 19 suflete, Şemat., 1835, 156; apoi 12 suflete); F o t o ş (Fotosmartonos) antroponime (*Bács*, *Baló*, *Berszán*, *Boer*, *Dán*, *Kolcza*, *Oláh*, *Ráduly*, *Sorbán*, *Stefan*, *Zsunkuj* etc., LucrGeogr., III, p. 111).

Toate celelalte sate din „Treiscaune", care la a. 1839 erau ungureşti ca şi la 1900 (NfMgy., p. 643—647) au elemente onomastice sau locuitori de confesiune românească, de ex. amintitul Z ă l a n (*Oláh* János, Szek-Falu, p. 189, *Vántsa* György, p. 203, *Bokor* György, p. 205; *Kolcza* ş.a., Székely Nép, 1909, nr 13, 6 II; NmN., 1936, nr 11, 15 III, p. 4 etc.); Zălan-G l ă j ă r i e (Üvegcsür) filie la parohia Araci (SbLex., IV, 460); C ă l n i c (Kálnok) filie la parohia Valea Crişului (SbLex., II, 195); V a l e a Zălanului (Zalánpatak) fusese integral românesc, cum arată Şemat., 1900, p. 463: gr.-cat. 205, calvini 5 locuitori; GlasR., 1936, nr 182, 10 III, p. 3; *Ţăranul*, 1936, nr. 24, 31 V, p. 2 etc. — În Treiscaune antroponimia românească a „secuizaţilor" se pare că este mai bine reprezentată, mai abundentă, compactă şi generală pe întreaga întindere a celor trei foste „scaune" secuieşti.

III. *O d o r h e i u*. Recensămîntul anului 1760 înregistra numai 854 familii de confesiune românească (AnIstN., III, p. 675—678); meşteri români în cîteva sate, din veacurile XVII—XVIII. ErdMest., p. 28; statistica din 1890: 3 191 români, 5 916 de confesiune românească (*Magy. korona orsz. helységnévtára*, p. 652—653); Barabás E., *Udvarhely vármegye közigazgatási leirása*, Budapest, 1904 (extras din *Közigazgatási Szemle*, 1904), p. 12, populaţia judeţului: români 2 882 (2,5%), după confesiuni: ort. 4 086 (3,5%) + greco-catolici 1344 (1,1%) total 5 430 (4,7%); dar în 1835 (Şemat., p. 163) totalul români uniţi (greco-catolici) era 3 093, în 1880 de 2 685 (Şemat., 1880, p. 269—272); Czirbusz, *op. cit.*, p. 485: 2 928 români, 5 488 de confesiune românească. Nf. Ngy., p. 650, din 12 sate, 8 sînt „magyar-români" la a. 1839, 5 numai „magyar", în care elementul românesc fusese numeros; V l ă h i ţ a (Nagy-Oláhfalu) şi C ă p l n i ţ a (Kis-Kápolnásoláhfalu) filii la parohia Aldea (SbLex., III, 154), iniţial — cum le arată numele — au fost (admis de toată lumea, inclusiv Orbán B.) sate româneşti, complet maghiarizate şi trecute la catolicism pe la a. 1840 (ca şi la sfîrşitul veacului al XVIII-lea) „nici urmă nu există de români", observa De Gerando (Transylv., II, p. 139) „Oláhfalu, comme l'indique son nom (village valaque) a dû être originairement habité par les Valaques. Il ne s'y trouve plus depuis un temps immémorial que des Sicules. Les habitants d'Oláhfalu se donnent pour les plus purs représentants de la nationalité sicule. Ils ont gardé quelque chose de la rudesse de leurs ancêtres . . .". În a. 1733, la Vlăhiţa erau înregistraţi în recensămîntul lui Micu-Klain abia 11 români [63], iar la 1734 sînt menţionaţi cei „duo pagi valachici" [64]; dacă nu cumva „*Oláh-*" în toponimul *Oláhfalva* (Rom., IX—XIV, p. 559) este de interpretat ca simplu „eponim": un *Oláh*, vlah secuizat (cf. Lengyelfalva?); dar în ambele sate există o comunitate confesională de rit grecesc (adică românească) şi persistă pînă în veacurile XIX—XX numeroase antroponime-gentilice româneşti (LucrGeogr., III, p. 109; Sec., 1931, nr 7, 10 IV, p. 5; GazOd., 1935, nr 168, 14 VII, p. 3, nr 202, 19 VII, p. 3, nr 203, 27 VII, p. 3—4, nr 213, 4 XII, nr 215, 24 XII; GazMur., 1937, nr 3, 15 II, un *Ráduly* Gergely etc.; în epitafuri *Golica*, *Moldován*, *Nyisztor*, *Oláh* ş.a.); prin a. 1930, locuitorul Oláh Lőrincz de 75 ani ştia că în Vlăhiţa a fost biserică şi şcoală românească, după povestirea bunicului său, populaţia în majoritate ştia că sînt români, au început să înveţe româneşte şi mulţi locuitori reveniseră la naţionalitatea română, pînă în a. 1940 (inform. V. Găinaru); V i r g h i ş (Vargyas), la 1839 fără date (omis din repertoriul SbLex.), în 1900 curat maghiar, avea parohie românească ort. în veacul al XIX-lea, vreo 30 de familii (Şemat., 1846, 175), numeroase

[63] A. Bunea, *Episcopul Ioan Inocenţiu Klein* (Blaj, 1900), p. 413.

[64] S. Timon, *Imago novae Hungariae*, Cassovia, 1734, p. 114 „. . . duo rami Homorodi; ex quibus orientem spectans viciniorque Vargiascho flumini interluit villam Caratschoniam, Almaschum, Leveltum (Lueta) cuorumque pagorum Valachicorum agrum, in quo oritur, rigat".

BDD-B457-01 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

antroponime (ca *Borbáth*, *Dregus*, *Román*, *Todor*, Székely Hirlap, Tîrgu Mureș, IV, 1873, p. 256 etc.); L u e t a (Lövete) avusese vreo 800 români, numeroase antroponime se mai păstrează (BulEBiopol., VI, p. 51; GlasR., 1936, nr 184, 10 IV, p. 25; o amplă listă din registrul stării civile pe a. 1895—1934: Mijl-Desn. p. 42—51); M e r e ș t i (Homorodalmás) filie la parohia Aldea (SbLex., II, 132; avînd 368 suflete, Șemat., 1835, 159), în a. 1907 biserică și casă parohială românească, antroponime numeroase (BulEBiopol., VI, p. 51; GlasR., 1935, nr 157, 159, 169, 172; 1936, nr 184; NmN., 1936, nr 17 etc.; forme de nume semnificative pentru fonetism, ca *Antonya* János unitarian, elev la Odorheiu în a. 1876, un *Antonya* preot unitarian prin a. 1930—1940, evident români maghiarizați); „comuna are peste 2500 locuitori; în a. 1926 moș Gheorghe Custura de 90 ani știa toate cîntecele bisericești pe românește, cu toate că . . . nu cunoștea limba română; spunea că le-a învățat la școala din sat, înainte de a. 1866, la preotul Boeru. În 1926 erau români 320, iar după 14 ani de activitate, prin școală, au revenit în total 1370. Întocmindu-se genealogia familiilor din sat, se constată că în a treia sau a patra generație erau români; numai o familie n-a putut fi dovedită. Prin a. 1940 erau cam 1000 de religie unitariană, dar și aceștia știau clar că la obîrșie erau români; în a. 1965 toți locuitorii sînt unitarieni. Multe familii cu numele *Lurcza*, *Csiky*, *Iuon*. Textul «irozilor» este pe ungurește în majoritate, dar o treime din cuvinte sînt românești, ca *zsukálni*, *ficsor* etc." (inform. V. Găinaru); S a t u l n o u (Homorodujfalu), filie la parohia Aldea (SbLex., II, 133; numai 18 suflete, gr.-cat., Șemat., 1835, 159); antroponime (GlasR., 1936, nr 184, p. 24); C o m ă n e ș t i (Homorod-Keményfalva) filie la parohia Aldea (SbLex., II, 133; 72 suflete, Șemat., 1835, 159; NmN., 1936, nr 18, p. 1 etc.); procesul verbal (din 5 I 1875) al comitetului școlar al comunei prevedea pentru predarea religiei reformate 1/2 oră, pentru religia greco-catolică română 1 și jum. oră, — dovadă a preponderenței elementului românesc (S. Opreanu, *Secuizarea românilor prin religie*, 1927, p. 19); L o c o d e n i (Lokod) filie la parohia Aldea (SbLex., II, 436); P e t r e n i (Homorod-Szt-Péter) filie la parohia Aldea (SbLex., IV 176; numai 10 suflete, Șemat., 1835, 159); C ă l u g ă r e n i (Homorod-Remete) filie la parohia Aldea (SbLex., III, 387; 11 suflete, Șemat., 1835, 159), izolat un Andreas *Oláh* de Remete job. E. Francisci Korniss juratus la a. 1605, ProtOdorh., II/3, D, 41; C h i n u ș u (Kénős) filie la parohia Aldea (SbLex., II, 23), antroponime (de ex. *Nyisztor* Lajos de religie unitară elev în Odorheiu la a. 1880); T e l e a c (Telekfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 249); A l e x a n d r i ț a (Sándorfalva) filie la parohia Odorheiu

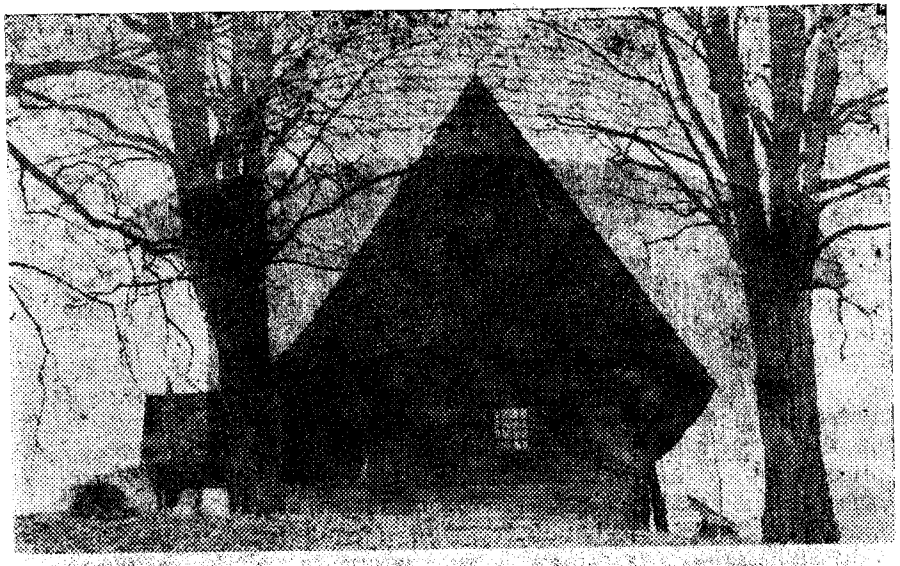

1 Biserica românească din Nicolești-Crăciunești (jud. Mureș)

2 Biserica românească din Moișa (jud. Mureș)

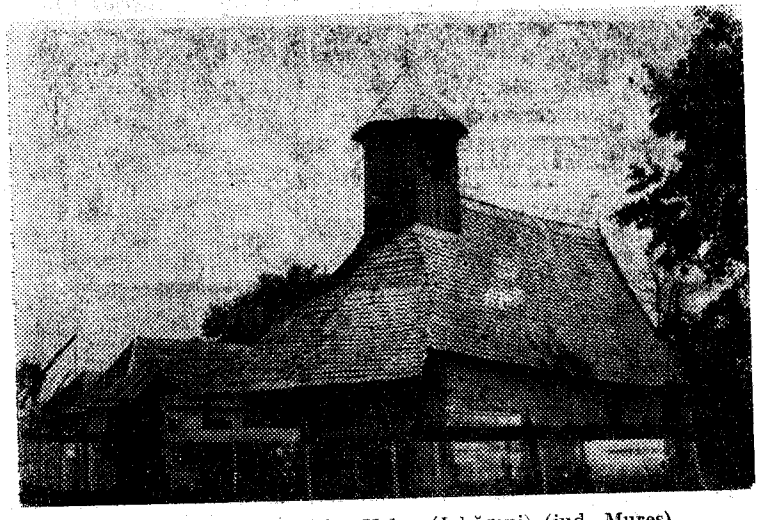
BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

3 Biserica românească din Pănet (jud. Covasna)

4 Detaliu de încheietură tradițională la biserica românească din Văleni-Oaia (jud. Mureș)

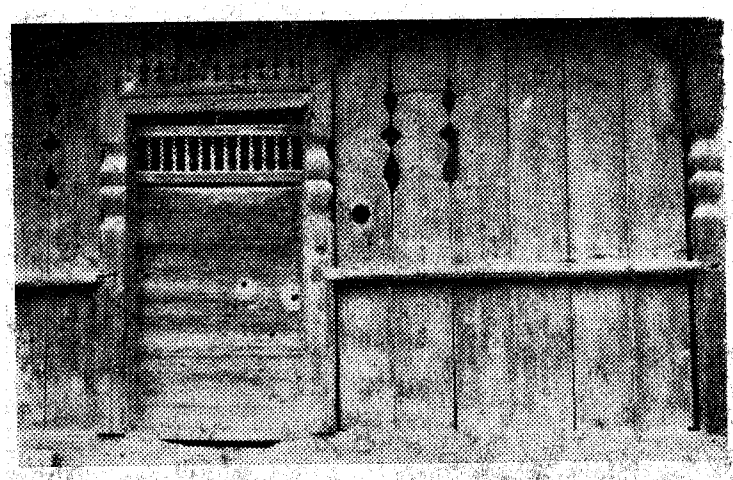

5 Biserica românească din Valea (Iobăgeni) (jud. Mureș)

6 Biserica din Voșlobeni (jud. Covasna)

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

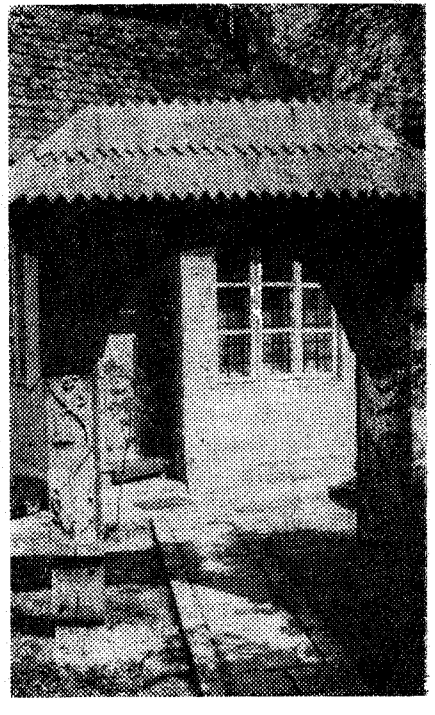

7 Poartă din Potiond (jud. Covasna)

8 Poartă din zona Ciucului (în Muzeul jud. Miercurea Ciuc)

9 Poartă din Gălăţeni (jud. Harghita)

10 Poartă din Inău-Cîrţa (în Muzeul jud. Miercurea Ciuc)

12 Poartă din Imper (Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Hoia-Cluj)

13 Poartă din Armăşeni datată 1813 (jud. Covasna)

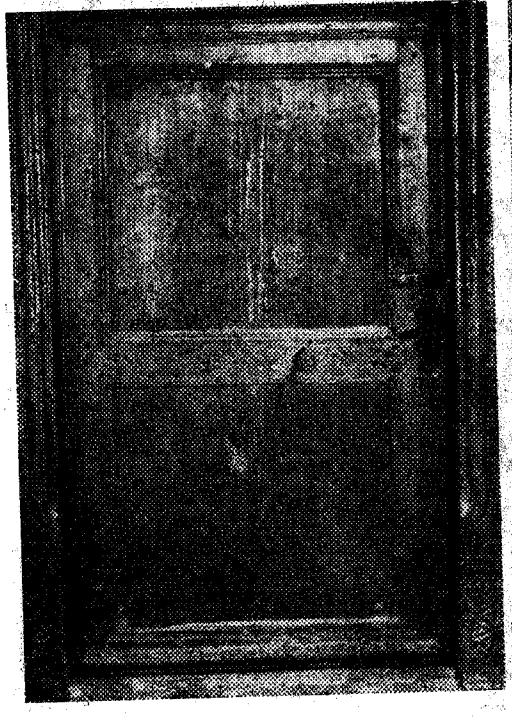

BDD-B457-01 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

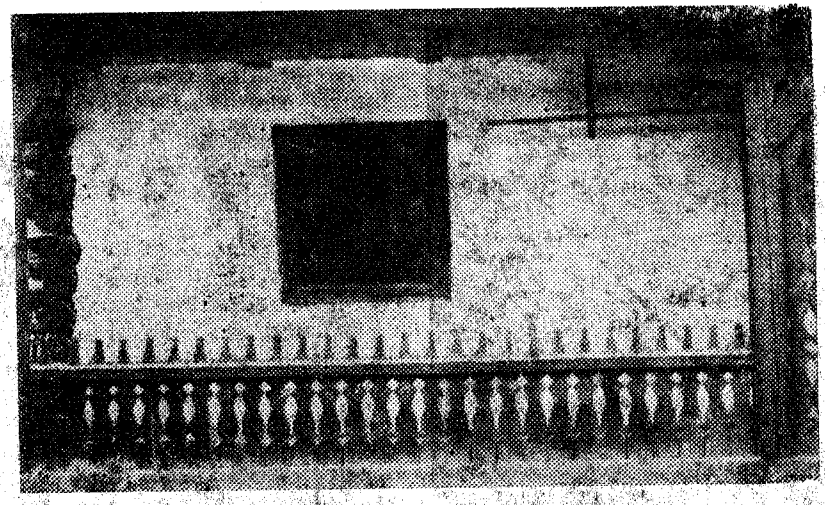
11 Poartă la casa din Caşin-Imper (în Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Hoia-Cluj)

14 Ancadrament de uşă de la casa din Armăşeni, 1767 (jud. Covasna)

15 Cruce în cimitir la Căpeni (jud. Covasna)

16 Detaliu de prispă la casa din Armăşeni (1767)

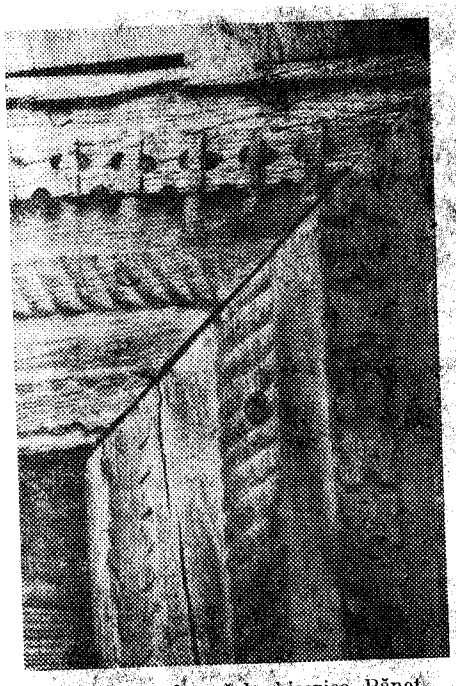
18 Detaliu de uşă, casa Fazekaş Lila din Păniceni (jud. Mureş)

17 Detaliu de uşă, casa de la Gălăţeni (jud. Harghita)

BDD-B457-01 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

19 Detaliu de ușă la biserica Pănet (jud. Mureș)

20 Detaliu de decorație a ușciorilor de la sura din Firtănuș (Muzeul Crișuru Secuiesc)

(SbLex., IV, 12; 13 suflete, Șemat., 1835, 162); V a s i l e n i (Szentlászló) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 168); Z e t e a (Zetelaka) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 467; 32 suflete, Șemat., 1835, 163), antroponime (*Avram, Boier, Duka, Koszta, Radu, Sánduj, Todor* etc., LucrGeogr., III, p. 109; BulEBiopol., VI, p. 51); T i r n o v i ț a (Kükülló-Keményfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., II, 381; 43 suflete, Șemat., 1835, 162); S a t u m a r e (Máréfalva), filie la parohia Odorheiu (SbLex., III, 34; 61 suflete, Șemat., 1835, 162) antroponime românești (GlasR., 1936, nr. 172 etc.); orașul O d o r h e i u (Székelyudvarhely) parohie veche românească (Sb Lex., IV, 144), comunitate și antroponime (LucrGeogr., III, p. 109; supra, nota 53; H o g h i a (Hogya) filie la parohia Odorheiu (Sb Lex., II, 123; numai 17 suflete, Șemat., 1835, 162); F e l i c e n i (Felsőboldogasszonyfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., I, 337; 67 suflete, Șemat., 1835, 162), antroponime (GlasR., 1936, nr 184, p. 11; MijlDesn., p. 62 *Dán, Oláh, Ráduly*); O ț e n i (Otzfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., III, 247); M u g e n i (Bögöz) filie la parohia Odorheiu (SbLex., I, 162); NfMgy., p. 653 C r i s t u r

(I. G. Duca, Székelykeresztur, Szitáskeresztur, în care s-au contopit satele Szitafalva și Timafalva) avea parohie românească veche (Sb Lex., IV, 199; 115 suflete, Șemat., 1835, 161), preot, casă parohială în centrul orașului; după a. 1866 rămîne filie la Bodogaia; majoritatea populației în Cristur erau români înainte de 1866 (informație de Ioan Fodor, de la bunicul său), iar pe la a. 1900 se vorbea româna în oraș, dar după legea Apponyi era huiduit (ca și în multe alte locuri) oricine vorbea românește; preotul român este alungat, biserica distrusă, în locul românilor pătrund în oraș germani, armeni și romi (țigani) maghiaroizi; familii românești vechi în Cristur: *Sztojka* și altele cu nume maghiare ori maghiarizate, ca Fogarasi, Bálint, Fodor, Simon, Balas, Fejér, Eleches, Demeter (inform. ing. V. Rusu); D e a l u l (Oroszhegy) filie la parohia Odorheiu (SbLex., III, 239; 66 suflete, Șemat., 1835, 163), un *Oláh* Bálint (Valentin) Oroszhegyi menționat la a. 1606 (ProtOdorh.), antroponime existente și azi (*Trifán* etc.); S î n c r a i u (Szt-Király) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 167); T i b o d u (Tibód) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 256); P o l o n i ț a (Lengyelfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., II, 424), antroponime (LucrGeogr., III, p. 110); C r i ș e n i (Sükő) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV 98); T ă e t u r a (Vágás) filie la parohia Odorheiu (SbLex., 372; 11 suflete, Șemat., 1835, 163); S a t u l M i c (Kecsed-Kisfalud) filie la parohia Odorheiu (SbLex., II, 249); L u p e n i (Farkaslaka] antroponime (*Albul, Sztojka* etc., BulEBiopol., VI, p. 51); B u l g ă r e n i (Bogárfalva) antroponime (un Ladislaus *Krajnik* de Bolgárfalva, în sec. al XVIII-lea, HdÉvk, XXII, 1911, p. 11); C e h e ț e l (Csehetfalva) filie la parohia Cristur (SbLex., IV, 294); T ă r c e ș t i (Tárcsafalva) filie la parohia Cristur (SbLex., IV, 237), antroponime românești. (Lucr. Geogr., III, p. 109 și în veacul al XVII-lea); D u m i t r e n i (Kobát-Demeterfalva) filie la parohia Cristur (SbLex., I, 249, II, 311; LucrGeogr., III, p. 109); C ă d a c i u (Kadács) filie la parohia Cristur (SbLex., II, 28, III, 147); C h e d i a (Kede) filie la parohia Cristur (SbLex., II, 282, III, 148); N i c o l e ș t i (Miklósfalva, Szt-Miklós?) filie cu 38 suflete, Șemat., 1835, 162; S i m o n e ș t i (Simenfalva) filie la parohia Cristur (SbLex., IV, 69; 52 suflete, Șemat., 1835, 161), antroponime (a. 1726: *Mirtse* Miklós kerekes [rotar], ErdMest., p. 28; *Ráduly, Nyisztor* ș.a. în veacul al XIX-lea); „prin anii 1930, poporația secuizată din acest sat, ca și din Sălaș, Betești, Atid, Cușmed, Șoimușul Mare, Eliseni, Filiași, Avrămești, Bodogaia, Gagiu etc., cerea ajutor autorităților spre a putea reveni la limba și naționalitatea românească; fără efect" (inform. V. Rusu); R u g ă n e ș t i (Rugonfalva), filie la parohia Cristur (SbLex., III, 416); I n l ă c e n i (Enlaca, Enlaka) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., I, 300; numai 7 suflete, Șemat., 1835, 160); F i r t ă n u ș (Firtosmartonos) filie la parohia Cristur (SbLex., III, 54); T u r d e n i (Tordátfalva) filie la parohia Cristur

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

(SbLex., IV, 276); Soimuşu Mic (Kis-Solymos) filie la parohia Eliseni (SbLex., II, 292); NfMgy., p. 655: Atia (Attyha) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., I, 8), antroponime în sec. al XVIII-lea (într-o matricolă a parohiei din a. 1726: *Boer*, *Booka*, *Bombu*, *Ion*, *Kioràn*, *Kosztin*, *Moga*, *Oláh*, azi dispărute, înlocuite sau maghiarizate, LucrGeogr., III, p. 109); Ocna de Jos (Alsó-Sófalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., I, 38; 20 suflete, Şemat., 1835, 162); Ocna de Sus (Felső-Sófalva) filie (SbLex., I, 348; 28 suflete, Şemat., 1835, 162), antroponime (ca *Oláh* Tamás la a. 1606, ProtOdorh., II/3, E 154; Székelység, 1902, nr 278, 3 XII etc.); Praid (Parajd) filie la parohia Odorheiu (SbLex., III, 309; 41 suflete, Şemat., 1835, 162), numeroase antroponime româneşti şi locuitori de confesiune greacă (GlasR., 1935, nr 102, p. 3, nr 165, 167 etc.; N. I. Dumitraşcu, *Praid*, 1936, p. 10—25); Şiclod (Siklod) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., IV, 66; în Şemat., 1835, 160 nici un credincios de lege orientală); în NfMgy., p. 655 „Siklod, magyar, ev. ref., magyar"; deci nici urmă n-ar fi fost de români, dar „preşedintele composesoratului de pădure, Ştefan Boroş (originar din Sîngeorgiul de Pădure, român căsătorit în Şiclod) informează că în acest sat nu au fost iobagi, ci «călăreţi (lóvasok)» liberi; parte erau români, dar acum sînt toţi calvini" (inform. V. Rusu); antroponime, de ex. un dibaciu meşter „semnat" pe o mare instalaţie-zdrobitoare din lemn pentru jir (văzută de noi în Muzeul Cristur, 9 IV 1976) „*Mirtse* István anno 1803, 25 mensis maii", adusă din Şiclod; Cuşmed (Küsmöd) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., II, 393; 27 suflete, Şemat., 1835, 160), antroponime (BulEBiopol., VI, p. 51), „fiind de totdeauna filie la parohia vecină, în a. 1910 avea încă oficial 79 români, dovadă că pe la 1866 erau circa 250—300, satul fiind format din două cătune, dar din lipsa de preoţi şi în urma dărîmării bisericii, românii au fost atraşi spre calvini (informaţii confirmate de învăţătorul Mateiu din Atid şi notarul Mureşanu)" (inform. V. Rusu); „familiile *Moldovan*, *Dan*, *Petru* — toţi îşi zic unguri" (V. Găinaru); Solocma (Szolokma) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., IV, 208; numai 6 uniţi, Şemat., 1835, 160); Atid (Etéd) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., I 309; 19 suflete, Şemat., 1835, 160), antroponime (*Ráduly* Lajos, *Serbán* János, *Szávuly* Mihály, *Szávuly* Márton, „nemzetörök" morţi în revoluţia 1848, Pálffy A., *Etéd község története* [Istoria comunei Atid], Székelykeresztur-Cristur, 1904, anexă; alte nume româneşti în sec. al XX-lea: *Márk*, *Mátei*, *Mire*, *Sorbán*, *Záhán*, LucrGeogr., III, p. 109); „după informaţiile date de preotul rom.-cat. şi notarul cercual, în a. 1935, confirmate de preotul reformat din Crişeni şi de magistrat în vîrstă de 85 ani, în Atid (sat mare, cu aspect de orăşel) a funcţionat în veacul al XVIII-lea scaun de judecată condus de români; după desfiinţarea lui şi trecerea la scaunul Odorheiu, românilor li s-a luat biserica şi li s-a interzis să-şi clădească una nouă: ei au trecut mare parte la rom.-cat., restul la unitarieni şi calvini" (inform. V. Rusu); Crişeni (Körispatak) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., II, 335; 20 suflete, Şemat., 1835, 160); Bezidu Nou (Bözödujfalu), „von Sekler und Walachen bewohnt", cu parohie şi biserică românească (SbLex., I, 190; 202 suflete, Şemat., 1835, 160), familii cu nume românesc ca *Trifu* Petru, puţini au trecut la catolici (V. Rusu), GazOd., 1937, nr 124, p. 3 etc.; „familiile *Lupuj* (Lupu) îşi zic români, dar familiile *Ráduly* îşi zic unguri" (inform. V. Găinaru); Bezid (Bözöd) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., I, 190); Sălaşuri (Székelyszállás) filie la parohia Jacod (SbLex., IV, 143). Antroponime româneşti şi slavo-române apar prin anii 1590—1610 în Scaunul Odorheiu: *Borbát*, *Boer*, *Kinda*, *Oláh*, *Opra*, *Ráduly*, *Trinka* ş.a. (Prot-Odorh., passim), ca şi în conscripţii şi documente din veacurile XVI—XVIII.

S-a observat că dintre scaunele secuieşti, în Odorheiu populaţia românească era mai rară (supra, p. 60); în adevăr, cifrele globale pe „scaun" şi cele după localităţi (sate) sînt mult mai mici decît în restul Secuimii, iar dintre cele 136 localităţi ale judeţului (NfMgy., p. 650—656), în 17 care treceau drept „magyar" şi curat secuieşti (SbLex.) nu a putut fi constatat nici un element etnic românesc (nici confesiuni, antroponime etc.). Un tabel alfabetic al satelor din plasa Odorheiu a întocmit prin a. 1935 R. Gaberden (manuscris la Bibl. Acad. Române, Filiala Cluj-Napoca), trecînd numărul românilor şi „secuizaţilor" ca şi al secuilor; sursa cifrelor nu este indicată, dar valoarea şi exactitatea lor sînt discutabile, greu de utilizat.

IV. *Mureş*. Despre judeţul (scaun) Mureş, cf. bibliografia generală (supra, p. 33, 36—37) şi monografiile MarSz., MonTgM.; cifre despre români: în a. 1755, un tabel de localităţi din „Sedes Siculicalis Marus, numerorus animarum unit. 11 577" (DocMur., p. 30—40); liste cu „disuniti" (ortodocşi) din a. 1783 şi urm. (DocMur., 8—81); statistica din a. 1760 înregistra 2 124 familii de români (AnIstN., III, p. 683—686); la 1799 românii erau „cam 1/3 parte din locuitori" (Teleki J., supra, p. 49); monografia MarSz. înregistra în vechiul scaun Mureş 17 151 români (de confesiune orientală); statistica 1890: jud. Mureş 62 179 români, dar 67 022 de confesiune românească (*Magy. kör. orsz. helységnévtára*, p. 344—345), diferenţa de aproape 5 000 sînt în majoritate românii maghiarizaţi de religie românească în zona Mureş — Niraj — Tîrnava Mică. NfMgy., p. 657—666. De avut în vedere, firesc, numai teritoriul la est de Mureşul mijlociu, adică vechiul „scaun" secuiesc, intens deznaţionalizat (mai ales în a doua jumătate a veacului al XIX-lea): zona văii Nirajului şi Tîrnava Mică. Despre românii din oraşul Tîrgu Mureş supra, p. 50; T. Popa, MonTgM., p. 11—28 şi 303—314; *Jar şi Slovă* (Tîrgu

BDD-B457-01 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Mureș), I, 1937, nr 2, p. 34—36, nr 3—6, p. 36. Din zona Nirajului avem în bibliografia românească (1920—1940) numai indicații generale, cam largi și vagi, foarte puține înregistrări de antroponime românești (sporadic, de ex. Astra, 1927, nr 15, 10 III, p. 2), din cauza indolenței și dezorientării intelectualilor români de aici și din Tîrgu Mureș (învrăjbiți de politicianismul burghez, confesionalism și dispute personale), care considerau în chip comod și ingenios ca „știut de toată lumea[?] că originea acestor locuitori este românească și că din cauza timpurilor grele, a presiunilor la care au fost supuși ei și-au pierdut limba, portul și o mare parte dintre ei credința; ba unii atît de mult au fost cuceriți pentru vechii stăpînitori ai ținuturilor, încît încercau și încearcă să-și nege originea și să lupte contra intereselor noastre naționale", cum observa un învățător (GazMur., 1934, nr 18, 6 V, p. 4); dar spre a se ști și recunoaște „de toată lumea" (inclusiv: Barabás A., Szádeczky L., Tóth Z. ș.a. eiusdem farinae) era necesară o documentare: știri precise, cifre, antroponime românești etc., cîtă vreme unii recalcitranți nu se lăsau și nu se lasă convinși nici chiar prin asemenea documente. Intelectualii din Tîrgu Mureș n-au publicat (cît știm) aproape nimic din antroponimia româno-secuiască de pe valea Nirajului și a Tîrnavei Mici, unde „la mijlocul veacului al XIX-lea majoritatea populației cunoștea limba română" (V. Rusu), deci era de obîrșie și naționalitate românească.

În ordinea compartimentării teritoriale adoptate de Balogh P., sînt de amintit din „preajma Nirajului" (Nyárád-köz, NfMgy., p. 662—663) iarăși numai satele notate la a. 1839 ca „ungurești" la fel ca în 1900, în care se constată totuși populație românească în veacul al XVIII-lea ori mai tîrziu: familiile numeric în statistica din a. 1760 (AnIstN., III, p. 683—686), cîțiva nominal, mai ales „disuniți" (DocMur.; antroponime de tip românesc, ca *Bardosán*, *Blaga*, *Boer*, *Bucur*, *Kimpian*, *Lupuly*, *Marusan*, *Moga*, *Moldován*, *Nyisztor*, *Oltyán*, *Pakulár*, *Pável*, *Ráduly*, *Sorbán*, *Todor*, *Urszuj* etc., dar și unele maghiare de împrumut, cf. infra, p. 246). Satul Simbriași (Jobbágytelke) filie la parohia Iobăgeni (azi Valea, SbLex., II, 177); Vadu (Vadad) filie a parohiei Iobăgeni (SbLex., IV 370), DocMur., p. 14, 32, 55; Pădureni (Erdőcsinád) filie la parohia Ilioara (SbLex., I, 305); Icland (Ikland) filie la parohia Erneul Mare (SbLex., II, 164); DocMur., p. 10; în rest, toate satele zonei erau la a. 1839 „magyar-román", adică mixte, iar în veacul al XVIII-lea aveau numeroase elemente „neunite" (ortodocși, DocMur., p. 8—55). În valea Nirajului (Nyárád-völgy) și Tîrnava Mică din 69 localități, 34 erau notate la 1839 ca „magyar-román", 2 curat românești, iar la 1900 totul este aproape curat maghiar, un singur sat românesc; din cele 34 sate ce erau maghiare la 1839, documentele din veacul al XVIII-lea atestă populație românească (neuniți) și

filii în veacul al XIX-lea; astfel (în ordinea topografică din NfMgy., p. 655—666): Eremitul (Köszvényes-Remete) filie la Chiherul de Jos (SbLex., III, 387, II 350), DocMur., p. 14; GazMur., 1934, nr 55, 7 X (antroponime); Călugăreni (Mikháza) filie la Chiherul de Jos (SbLex., III, 82), DocMur., p. 14 și 47; Dămieni (Deményháza) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., I, 247; 16 suflete, Șemat., 1835, 57), DocMur., p. 14; Cîndu (Kendő) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., II, 233), DocMur., p. 14 și 47; Mărculeni (Markod) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., III, 38; 39 suflete, Șemat., 1835, 57), DocMur., 14 și 22; Maia (Mája) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., III, 21), DocMur., p. 14; Buza (Buzaháza) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., I, 244; 47 suflete, Șemat., 1835, 57), DocMur., p. 14, 32, 47; Mitrești (Nyárád-Szt-Márton) filie la parohia Iobăgeni (80 suflete, Șemat., 1835, 57), DocMur., p. 13, 32, 47; „moșierul Nagy Mihály și-a adus prin a. 1820—30 iobagi cu nume românești, ca *Olaru* deveniți aici (prin traducere) Fazakas, *Dumitru* deveniți Demeter, — dar încă prin a. 1938 aceștia știau precis de obîrșia lor românească" (inform. V. Găinaru); Vărgata (Csikfalva) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., II, 177; 25 suflete Șemat., 1835, 57), DocMur., p. 13, 31—32, 47; GazMur., 1932, nr 36; Iobăgeni v. infra, p. 129); Surda (Siketfalva) filie la parohia Șard (96 suflete, Șemat., 1835, 58), DocMur., p. 33; Sînsimon (Szent-Simon) antroponime (*Opra* etc.); Adrianul Mare (Nagy Adorján) și Adrianul Mic (Kis Adorján) filii la parohia Troița (SbLex., II, 263, III 132), DocMur., p. 33; Gălești (Gyárád-Gálfalva) DocMur., p. 17—18 antroponime (în veacul al XIX-lea; *Blag*, *Mureșan*, *Oltean*); Bedeni (Bedefalva) filie la parohia Troița (SbLex., I, 113), antroponime (ca *Bucur*) există și azi în sat; Cornești (Somosd) filie la parohia Nicolești (SbLex., IV, 81; 19 suflete, Șemat., 1835, 57); Cinta (Fintaháza) DocMur. p. 29; Ilieni (Ilencfalva) filie la parohia Nicolești (SbLex., II, 165); Leordeni (Lörincfalva) antroponime (epitafuri: *Bustya* János, Rozika, *Bugán*, Verona, *Bukur* Gergely, *Bukur* Eszter, *Porkoláb*, Jánosné, *Urszuj* Léni etc., din veacurile XIX—XX); Șilea Nirajului (Selje) filie la parohia Sărățeni (cu numai 15 suflete, Șemat., 1865, 129); Torba (Torboszló) filie la parohia Sîntandrei (SbLex., IV, 273); Eremieni (Ny-Szt-Imre) filie la parohia Sîntandrei (SbLex., IV, 162; 15 suflete, Șemat., 1835, 55), DocMur., p. 33; Drojdii (Seprőd) filie la parohia Sîntandrei (SbLex., IV, 46; 12 suflete, Șemat., 1835, 55), DocMur., p. 33; Ilieșin (Illésmező, lîngă Sovata), care la 1839 (numai 58 suflete, Șemat., 1835, 160) și 1868 (SzFLeir., I, p. 139—140, infra cap. II, nota 12) era românesc, la 1900 însă maghiar și gr.-cat. (Șemat., 1900 Blaj, p. 463 „filia Illésmező gr.-cat. 212, rom.-cat. 9, calvini 19"; NfMgy., p. 666; GazMur., 1934, nr 18,

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

6 V, p. 4 etc.); încă în 1930 și azi are numeroase antroponime românești (de ex. pe epitafuri): *Bokor* numeroși (Bucur), *Kinda* (Chindea), *Kirilla*, *Moga* Adalbert, Tibor etc.), la fel în S ă r ă ț e n i; A b u d (Abod) filie la parohia Sărățeni (SbLex., I, 2).

Dintre celelalte sate ale văii Tîrnava Mică sînt de menționat S a t u l C i o c (Csókfalva) cu biserică românească (SbLex., IV, 319; 38 suflete, Șemat., 1835, 160), DocMur., p. 27 și 34, antroponime (*Atyim*-Achim etc.) există și azi; F i n t î n e l e (Gyalakuta) Doc Mur., p. 27 „non uniti non reperiuntur"; C ă l i m ă n e ș t i (Kelementelke), DocMur., p. 27 și 55; „familiile *Dragoș* își zic unguri" (inform. V. Găinaru); S u v e i c a (Szövérd) filie românească la parohia Roteni (SbLex., IV, 213), DocMur., p. 30; C o r b e ș t i (Csóka, Székelycsóka) DocMur., p. 29; G r u i ș o r (Kis-Görgény) filie la parohia Oaia (SbLex., II, 276).

În valea Nirajului, maghiarizarea a fost atît de masivă, intensă, pe alocuri violentă (mai ales la sfîrșitul veacului al XIX-lea), încît graiul românesc era aproape total dispărut prin a. 1920; cf. *Mureșul*, 1923, nr 9, 28 XII, p. 1; *Astra*, 1927, nr 12, 17 II, p. 1; nr 14, nr 15, p. 2; nr 18, nr 21 ș.a.; „numai în valea Nirajului au reușit să înstrăineze 40 de comune, unde azi numai inscripțiile pietrelor de mormînt și însemnările din scoarțele cărților bisericești mai stau mărturii dureroase ale gloriei apuse..." (Trans., LXV, 1934, p. 343, I. Bozdog). Antroponime românești în valea Nirajului din veacul al XVII-lea (infra, p. 219).

În rezumat și recapitulativ-schematic se constată că în cele vreo 150 sate ale Secuimii (înșirate mai sus) unde nici Lenk (SbLex., 1839), nici Balogh (NfMgy., 1902) nu cunoșteau elemente românești acestea existau totuși sau existaseră în veacurile XVIII—XIX și chiar pînă în veacul nostru ori în ziua de azi. Astfel prin documentarea complimentară (informații privind mai ales confesiunea și antroponimia românească, slavo-română), care în sine și în documentația disponibilă apare destul de sărăcăcioasă, sporadică (precum putea să fie cea privitoare la o populație expropriată și subordonată, „decăzută" sub raport politic, în condiția de inferioritate juridică și subjugare economică a românilor din Secuime), se constată că în t o a t e l o c a l i t ă ț i l e (cu excepția poate a celor vreo 17 sate din Odorheiu și 1—2 în Mureș) existau elemente românești în veacurile XVIII—XIX și foarte probabil anterior, fie că erau prezentate de Lenk și de Balogh ca simple „minorități", fie total ignorate ca în cele 150 de localități (sate) ale tabelului de mai sus. Aceasta este r e a l i t a t e a social-etnică, în perspectiva celor două veacuri de opresiune lentă și de maghiarizare „voluntară" (consimțită) sau forțată, indiferent dacă respectivii „secui" neofiți mai știu ori mai vor să audă de faptul că ei au fost români vreodată.

Informațiile și aprecierile-evaluări din tabelul de mai sus (p. 55—76), evident, sumare, aproximative, poate cam departe de realitatea absolută, oricum fără pretenția de a fi complete decît schematic (fiind poate uneori chiar superficiale, cu mari lacune, cum vor dovedi probabil eventuale cercetări amănunțite de arhivă și de teren) înfățișează numai p a r ț i a l populația românească (românofonă) pe care o consemnează statisticile, conscripțiile ori simple însemnări fortuite ale călătorilor-turiști, ale cercetătorilor și publiciștilor privind existența elementului popular românesc pe toată întinderea țării secuilor. Avînd prezente informațiile generale din veacurile XIII—XVI, compararea situației din veacul al XVIII-lea cu cea oglindită la a. 1839 (Lenk, SbLex., Șematismele etc. și cu ea înregistrată de statistica și evaluările din jurul a. 1900 plus alte date, informații și materiale din presa maghiară și română, antroponime [infra, cap. IV, criteriul confesiunii etc.]) arată că ansamblul informațiilor poate să redea numai în general (în linii mari) realitatea etnic-populară, adevărata situație social-demografică atît din perioada veche, cît și din veacurile XVIII-XIX ori chiar de azi, cînd se pot face interesante „descoperiri" de noi elemente românești sau „foste românești" în rîndul secuilor. O cercetare adîncită, amplă și competentă (cu documentare multilaterală) va trebui să ia ca punct de plecare deocamdată conscripțiile-statistici din veacul al XVIII-lea (supra, p. 48), cu tot caracterul lor unilateral, lacunar, căci statistica întocmită la 1760 cu familiile de „uniți" și „nonuniți" arătă (cum a recunoscut chiar și Tóth Z. I.) că „de fapt recensămîntul lui Buccov, de ex. în Odorheiu [cel mai intens maghiarizat dintre județele Secuimii] aproape în fiecare sat (99 din 102 sate) a găsit români, sau locuitori de confesiune românească" [65]. Împrejurările, formele, etapele prin care populația românească a „dispărut" aproape ca și cînd n-ar fi existat în Secuime sînt arătate mai jos (cap. II), relevînd și faptul că — dacă unele elemente izolate sau grupuri de românofoni erau imigrate din alte zone sau chiar din afara teritoriului secuiesc — majoritatea absolută erau băștinași, cum o dovedesc nu numai documentele și organizarea cultural-ecleziastică, ci și antroponimia lor tipică, arhaic românească.

[65] ErdM., 1902, p. 537 (Tóth Z. I.).

BDD-B457-01 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)